

13. ომი და მშვიდობა

უკანასკნელი ცვლილების თარიღი: 10.12.2022

რუსეთის ფედერაციის თავდასხმის შედეგად განადგურებული ქალაქი ბუჩა (უკრაინა), 2022 წ.

1. ფილოსოფოსები ომისა და მშვიდობის შესახებ.¹ ომის პრობლემა იმთავითვე მოექცა ფილოსოფოსების თვალსაწიერში. ძველ ბერძენ ფილოსოფოს **ჰერაკლიტესთან** (დაახლ. ძვ. წ. 535-475 წწ.) ომი, – რომელიც ჰერაკლიტეს ესმის როგორც დაპირისპირებულ სანყისთა ბრძოლა, – კოსმოსურ სანყისად (პრინციპადაა) მიჩნეული. ერთ-ერთ ფრაგმენტში (D64/B53), რომელიც ჰერაკლიტეს მიეწერება, ომი მოხსენებულია როგორც ყოველივე არსებულის „მამა და მმართველი“.² კიდევ ერთ შემორჩენილ ფრაგმენტში (D63/B80) ჰერაკლიტეს შემდეგი აზრი მიეწერება: უნდა ვიცოდეთ, რომ ომი ყველგანაა, რომ

¹ შდრ. Otto Kimminich, “Krieg”, in: *Historisches Wörterbuch der Philosophie Online*, Hrsg. von Joachim Ritter, Karlfried Gründer, and Gottfried Gabriel, Basel: Schwabe Verlag, doi: 10.24894/HWPh.5227.

² იხ. *Early Greek Philosophy*. Edited and translated by A. Laks and G. W. Most, vol. 3: *Early Ionian Thinkers. Part 2 (Xenophanes, Heraclitus)*, Cambridge (MA) and London: Harvard University Press, 2016 (The Loeb Classical Library), გვ. 169. ჰერაკლიტეს, ასევე, ეკუთვნის ცნობილი აზრი, რომლის თანახმად, ერთსა და იმავე მდინარეში ორჯერ ვერ შეხვალ. ამით ჰერაკლიტე სამყაროში საგანთა სწრაფადცვალეზად ხასიათზე ამახვილებდა ყურადღებას („ერთსა და იმავე მდინარეში შესულებს მუდამ განსხვავებული წყალი დაგვასველებს“).

სამართლიანობა დაპირისპირებულობაა და რომ ყველაფერი დაპირისპირებისა და შეზღუდვის შედეგად წარმოიშვება.³ **პლატონი** ომს ავადმყოფობას ადარებდა: ეს ისეთი რამაა, რომელიც არ არის სასურველი, თუმცა რეალობაში მისი თავიდან აცილება რთულია. ამის მიუხედავად პლატონი თვლიდა, რომ სათანადო განვრთვის შემთხვევაში შესაძლებელია მისგან თავის დაცვა, ან საუკეთესო შემთხვევაში – მისთვის თავის არიდება. „კანონებში“ იგი აცხადებს, რომ საუკეთესო რამ ომი და ომში გამარჯვება კი არაა, არამედ მშვიდობა და რომ კარგმა კანონმდებელმა კანონების შედგენისას ომის საკითხები მშვიდობის მიზანს უნდა დაუქვემდებაროს (და არა პირიქით).⁴ აქვე აღნიშნულია, რომ კარგი ქალაქი მშვიდობიანი ცხოვრებით ცხოვრობს, მანკიერი ქალაქი კი საშინაო და საგარეო ომებშია ჩართული.⁵

არისტოტელე საბრძოლო მეცნიერებას (ნადირობასთან ერთად) საკუთრების მოპოვების ხელოვნების შემადგენელ ნაწილად მიიჩნევს. ის მიმართული უნდა იყოს იმ ადამიანების წინააღმდეგ, რომლებსაც არ სურთ მმართველობის ქვეშ ყოფნა, მაგრამ რომლებიც ბუნებრივად არიან შექმნილი ამისთვის. ასე რომ, ასეთი სახის ბრძოლა, არისტოტელეს თანახმად, ბუნებრივად სამართლიანია⁶ (არისტოტელეს პოლიტიკური ნატურალიზმის შესახებ იხ. თემა 4). თუმცა, არისტოტელე თვლის, რომ ომი თვითმიზანი არ უნდა იყოს: ის უნდა იყოს მხოლოდ საშუალება მიზნისთვის. საბრძოლო მოქმედებები მხოლოდ მაშინაა გამართლებული, თუკი ისინი უზენაესი მიზნის მიღწევისკენაა მიმართული.⁷ ომისგან განსხვავებით, მშვიდობა არის ის, რასაც თავისთავადი ღირებულება აქვს.⁸

რომაელი სახელმწიფო მოღვაწე და ფილოსოფოსი **მარკუს ტულიუს ციცირონი** (ძვ. წ. 106-43 წწ.) თავის ნაშრომში „ვალდებულებათა შესახებ“ (*De officiis*) წერდა, რომ არსებობს დაპირისპირების ორი სახე: პირველი ემყარება ძალის გამოყენებას, ხოლო მეორე – არგუმენტებს და კამათს. დაპირისპირების პირველი (ძალადობრივი) სახე უფრო ცხოველებს შეეფერება, ხოლო მეორე (არგუმენტები და კამათი) – ადამიანს. ძალის გამოყენება მხოლოდ იმ შემთხვევაში უნდა მოხდეს, თუკი არგუმენტების გამოყენება არ ხერხდება. ომის მიზანი უნდა იყოს მშვიდობის დამყარება და უსამართლობის აღმოფხვრა. გამარჯვების შემთხვევაში გამარჯვებულმა მხარემ უნდა დაინდოს ის დამარცხებულები, ვინც ომის დროს სასტიკად არ იქცეოდა (ნიგნი I, 34-35).⁹

ინგლისელი ფილოსოფოსის **თომას ჰობსის** (1588-1679 წწ.) თანახმად, სახელმწიფოს შექმნას წინ უსწრებს ე.წ. **ბუნებრივი მდგომარეობა** (იხ. თემა 9), რომელიც სხვა არაფერია, თუ არა „ომი ყველასი ყველას წინააღმდეგ“ (ლათინურად: *bellum omnium contra omnes*). ამ მდგომარეობის დროს თითოეული ინდივიდი ესწრაფვის, შეინარჩუნოს თავისი სიცოცხლე და ყველანაირი ხერხის მეშვეობით გაბატონდეს სხვებზე. სოციალური ხელშეკრულება და სახელმწიფოს შექმნა ასრულებს ბუნებრივ მდგომარეობას, თუმცა აღსანიშნავია, რომ ჰობსის მიხედვით, სახელმწიფოთაშორისი ურთიერთობები ბუნებრივი მდგომარეობის მსგავსია, რადგან სახელმწიფოები ერთმანეთის მიმართ უნდობლობით არიან განმსჭვალული და ეჭვის თვალთ უცქერენ მეზობელი სახელმწიფოების გაძლიერებას.

³ იქვე, გვ. 167.

⁴ იხ. „კანონები“, ნიგნი I, 628d.

⁵ იხ. „კანონები“, ნიგნი VIII, 829a.

⁶ იხ. „პოლიტიკა“, ნიგნი I, თავი 8, 1256b.

⁷ იხ. „პოლიტიკა“, ნიგნი VII, თავი 2, 1325a.

⁸ იხ. „პოლიტიკა“, ნიგნი VII, თავი 14, 1333a.

⁹ იხ. Cicero, *On Duties (De Officiis)*, edited by M. T. Griffin and E. M. Atkins, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, გვ. 14-15.

ომისა და მშვიდობის შესახებ უაღრესად საინტერესო შეხედულებები განავითარა გერმანელმა ფილოსოფოსმა **იმანუელ კანტმა** (1724-1804 წწ.). გერმანელი ფილოსოფოსი მიიჩნევს, რომ ომი სახელმწიფოებს შორის არსებული ბუნებრივი მდგომარეობის „სამწუხარო აუცილებლობითა“ განპირობებული. ბუნებრივი მდგომარეობა სახელმწიფოებს შორის იმიტომაა დამკვიდრებული, რომ არ არსებობს ზემდგომი ინსტანცია, რომლის გადაწყვეტილებებსაც დამავალდებულებელი ძალა ექნებოდა სახელმწიფოებისათვის. შესაბამისად, სახელმწიფოები ისეთივე უნდობლობით არიან განმსჭვალული ერთმანეთის მიმართ, როგორც ბუნებრივ მდგომარეობაში მყოფი ინდივიდები. 1795 წელს კანტმა გამოაქვეყნა ნაშრომი **„მარადიული მშვიდობისკენ: ფილოსოფიური მონახაზი“**, რომელშიც გადმოსცა თავისი შეხედულებები ომისა და მშვიდობის შესახებ.

იმანუელ კანტი

კანტის აღნიშნულ ნაშრომს XVIII საუკუნეში გავრცელებული სამშვიდობო ხელშეკრულების ფორმა აქვს. ნაშრომი შედგება **ექვსი შესავალი დებულებისა** და მათზე დართული კომენტარებისგან, **სამი განმსაზღვრელი დებულებისა** და მათზე დართული კომენტარებისგან, **ორი დამატებისა** და **დანართისგან**.¹⁰ სამშვიდობო ხელშეკრულებისგან განსხვავებით, რომელიც მხარეთა შორის **კონკრეტული ომის** დასრულების სამართლებრივი განაცხადია და რომელიც ომისშემდგომი მშვიდობიანი მდგომარეობის მონესრიგებას ესწრაფვის, კანტის ფილოსოფიური ხედვა, რომელიც საზავო ხელშეკრულების ფორმითაა მოცემული, **ზოგადად ომის** გადალახვას ესწრაფვის და ფილოსოფიურ უტოპია-იდეალს გვთავაზობს (უტოპია დადებითი აზრით. იხ. თემა 5).

ფრაზა „მარადიული მშვიდობა“ სულაც არ გულისხმობს პოლიტიკური რეალობის უარყოფას. პირიქით, ის უნდა გავიგოთ, როგორც მშვიდობის უპირობო, კატეგორიული მოთხოვნა. „მარადიული“ მშვიდობა გულისხმობს უპირობო მზაობას მშვიდობისთვის და მისკენ სწრაფვის ცალსახად გამოკვეთილ სურვილს. ამას ადასტურებს შესავალი დებულებებიც. მაგალითად, **პირველი შესავალი დებულების** თანახმად, **„არც ერთი ისეთი სამშვიდობო ხელშეკრულება, რომელშიც ფარულად შენარჩუნებულია მომავალი ომის**

¹⁰ მეორე დამატება („საიდუმლო მუხლი მარადიული მშვიდობის შესახებ“) კანტმა ნაშრომის მეორე გამოცემას (1796 წ.) დაურთო.

საფუძველი, არ უნდა ჩაითვალოს ძალის მქონედ¹¹ ასევე, *მეხუთე შესავალ დებულებაში* კანტი მოითხოვს, რომ **„არც ერთი სახელმწიფო ძალისმიერი მეთოდებით არ უნდა ჩაერიოს სხვა სახელმწიფოს პოლიტიკურ ნიშნულსა და მმართველობაში“¹²** არანაკლებ მნიშვნელოვანია *მეექვსე შესავალი დებულება*ც, რომელიც ომის პერიოდში მხარეებს უზღუდავს ისეთი სახის მოქმედებებს, რომლებმაც, შესაძლოა, ომისშემდგომი მშვიდობის პერიოდი მყიფე და არასტაბილური გახადონ: **„არც ერთმა სახელმწიფომ, რომელიც სხვა სახელმწიფოსთან საბრძოლო მდგომარეობაში იმყოფება, არ უნდა მიმართოს ისეთ მტრულ ქმედებებს, რომლებიც შეუძლებელს გახდის ორმხრივ ნდობას ომისშემდგომ მშვიდობიან პერიოდში. ასეთი ქმედებებია: მკვლევების და მომწამვლელების გამოყენება, კაპიტულაციის პირობების დარღვევა, ღალატის ნაქეზება მოწინააღმდეგე სახელმწიფოში და ა. შ.“¹³**

მარადიული მშვიდობის კანტისეული პროექტი სახელმწიფოებს შორის არსებული ბუნებრივი მდგომარეობის დაძლევის და მათ შორის ისეთი ურთიერთობების დამკვიდრებას ესწრაფვის, რომელიც სახელმწიფოსა და მის მოქალაქეებს შორის არსებობს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, **კანტის სურვილია, რომ სახელმწიფოებს შორის სამართლებრივი ურთიერთობების ახლებური ფორმა დამკვიდრდეს**. ამ ახალი წესრიგის კანტისეული ხედვა მოცემულია ნაშრომის განმსაზღვრელ დებულებებში. ფაქტობრივად, კანტი გვთავაზობს მოდელს, რომელიც სახელმწიფოებს შორის ბუნებრივი მდგომარეობის (ერთმანეთს შორის მუდმივი უნდობლობის დამოკიდებულება) **გადალახვას** ისახავს მიზნად. ჰობსისგან განსხვავებით, რომელიც სახელმწიფოთა შორის ბუნებრივი მდგომარეობის პირობებში ესწრაფვის მშვიდობის დამკვიდრებას, კანტი აღწერს ისეთ მოდელს, რომლის თანახმადაც მშვიდობა ბუნებრივი მდგომარეობის გადალახვისა და სახელმწიფოებს შორის სამართლებრივი მიმართებების დამყარების მეშვეობით მიიღწევა. განმსაზღვრელი დებულებები მოხაზავენ სამ მნიშვნელოვან დონეს (შიდასახელმწიფოებრივი დონე, სახელმწიფოთაშორისი დონე, ინდივიდისა და უცხო სახელმწიფოს ურთიერთმიმართების დონე), რომლებზეც გადალახვის აღნიშნული პროცესი უნდა განხორციელდეს. პირველი განმსაზღვრელი დებულება ეხება შიდასახელმწიფოებრივ დონეს (სახელმწიფო სამართალს), მეორე – სახელმწიფოთაშორის დონეს (საერთაშორისო სამართალს), ხოლო მესამე – ინდივიდისა და უცხო სახელმწიფოს ურთიერთმიმართების დონეს, ანუ კოსმოპოლიტურ სამართალს.

პირველი განმსაზღვრელი დებულების თანახმად, **„სამოქალაქო მონიჭების ფორმა ყველა სახელმწიფოში რესპუბლიკური უნდა იყოს“¹⁴** კანტი მიიჩნევს, რომ რესპუბლიკური მონიჭების ფორმა (სადაც ნარმომადგენლობითობის პრინციპია დამკვიდრებული) განსაკუთრებით შეესაბამება მარადიული მშვიდობის მიზანს, რადგან ამ ტიპის სახელმწიფოში მოქალაქეები გააცნობიერებენ, თუ რა ძვირი ჯდება ომი და არავითარ შემთხვევაში არ დაუჭერენ მხარს თავდასხმითი ომის დაწყებას.

მეორე განმსაზღვრელი დებულება ასეთია: **„საერთაშორისო სამართალი თავისუფალი სახელმწიფოების ფედერალიზმს უნდა ეფუძნებოდეს“¹⁵** დებულების კომენტარში კანტი გვთავაზობს მოდელს, რომელიც ორ ალტერნატივას შეიცავს. ამ ალტერნატივებს პირობითად ვუწოდებ „პროგრამა მინიმუმს“ და „პროგრამა მაქსიმუმს“. **პროგრამა მინიმუმის** თანახმად, უნდა შეიქმნას **„ხალხთა კავშირი“ (Völkerbund)**, რომელიც

¹¹ იხ. ი. კანტი, „მარადიული მშვიდობისკენ: ფილოსოფიური მონახაზი“, თარგმნა გ. თავაძემ. თბილისი: გამომცემლობა „აქტი“, 2020 წ., გვ. 88.

¹² იქვე, გვ. 92.

¹³ იქვე, გვ. 93.

¹⁴ იქვე, გვ. 100.

¹⁵ იქვე, გვ. 108.

ომების აღმოფხვრისკენ იქნება მიმართული და რომლის ჩარჩოებშიც სახელმწიფოები თავიანთ ექსტერნალურ, გარე სუვერენიტეტს შეინარჩუნებენ. ხოლო „პროგრამა მაქსიმუმს“ წარმოადგენს „ხალხთა სახელმწიფო“ (Völkerstaat), რომელიც, „საბოლოო ჯამში, დედამიწაზე მცხოვრებ ყველა ხალხს მოიცავს“. აღნიშნული კავშირის ფარგლებში სახელმწიფოები ნებაყოფლობით შეიზღუდავენ თავიანთ ექსტერნალურ სუვერენიტეტს და საერთო კანონებს დაექვემდებარებიან, კერძოდ, უარს იტყვიან ერთმანეთის მიმართ ომის გამოცხადების უფლებაზე.

მესამე განმსაზღვრელი დებულების თანახმად, „მსოფლიო მოქალაქეობის უფლება საყოველთაო სტუმართმოყვარეობის პირობით უნდა შემოიფარგლებოდეს.“¹⁶ აქ ნაგულისხმები „სტუმართმოყვარეობა“, უფრო ზუსტად თუ ვიტყვით, სტუმრობის უფლებას აღნიშნავს (ამ დაზუსტებას თავად კანტი აკეთებს). „მასპინძელს შეუძლია, გააძევოს უცხოელი თავისი ქვეყნიდან, თუკი ამას მისი სიკვდილი არ მოჰყვება. მაგრამ ვიდრე უცხო ქვეყნის მოქალაქე მშვიდობიანად იქცევა, მასპინძელი მის მიმართ მტრულად არ უნდა მოქმედებდეს.“¹⁷ კოსმოპოლიტური სამართლის განზომილების შემოტანა აგვირგვინებს მარადიული მშვიდობის კანტისეულ პროექტს და ერთ მთლიანობაში კრავს სამივე განმსაზღვრელ დებულებას. ნაშრომის დასასრულს კანტი აღნიშნავს: „მხოლოდ ამ პირობით შეიძლება დავაიმედოთ საკუთარი თავი, რომ ამ მიზანს (მარადიულ მშვიდობას) თანდათან მივუახლოვდებით.“¹⁸ ეს წინადადება ნაშრომის სათაურს ეხმიანება და თვალნათლივ ადასტურებს კანტის მიერ საკუთარი პროექტის, როგორც იდეალის (უტოპია დადებითი მნიშვნელობით) გააზრებას.

2. ომი თანამედროვე სამყაროში. ომი ძალადობის ყველაზე უფრო საშინელი და გამანადგურებელი ფორმაა.¹⁹ ომის ნებისმიერი ფილოსოფიური ანალიზი, შესაბამისად, უნდა დაიწყოს იმ დაშვებით, რომ ომი მორალურად გაუმართლებელია. თუმცა, ბევრი ადამიანი იზიარებს თვალსაზრისს, რომლის თანახმად ზოგიერთი ომი გამართლებულია. ფილოსოფოსები საუკუნეების განმავლობაში ცდილობდნენ, აეხსნათ, თუ როგორ შეიძლება იქნეს გამართლებული ძალადობის ეს უკიდურესი ფორმა. ომის მორალური განზომილება ორ სფეროდ იყოფა. **Ius ad bellum (ომის უფლება)** გულისხმობს პრინციპებს, რომელთა საფუძველზე სახელმწიფოებს ომის წარმართვა შეუძლიათ. **Ius in bello (ომის სამართალი)** მოიცავს წესებს, რომლებიც კანონიერი ბრძოლის წესებს ადგენენ. ეს ორი სფერო მჭიდრო კავშირშია ერთმანეთთან. ამ პრინციპების უფრო დანვრილებით განხილვამდე ნაჩვენები უნდა იქნეს, თუ რატომ ასრულებს ომი ასეთ განსაკუთრებულ როლს საერთაშორისო ურთიერთობებში.

ყოველი სუვერენული სახელმწიფო საკუთარ საზღვრებში ძალაუფლების მონოპოლიას ამყარებს. სახელმწიფოს გააჩნია პოლიცია, სასამართლოები და არმია და ის ზღუდავს ინდივიდუალურ ძალადობას. ძალაუფლების მონოპოლიზების მეშვეობით თანამედროვე სახელმწიფო კანონგარეშედ აცხადებს ინტერპერსონალურ ძალადობას. სახელმწიფო კრძალავს როგორც ძარცვას, ასევე, კერძო შურისძიებასაც. ამასთან ერთად, ის განსაზღვრავს, თუ რა კომპენსაცია უნდა მიიღონ იმ ადამიანებმა, რომლებიც სხვების აგრესიული ქცევის შედეგად დაზარალდნენ.

მაგრამ საერთაშორისო საზოგადოება არ არის სახელმწიფო. საერთაშორისო საზოგადოების ერთ-ერთი მთავარი მახასიათებელი ისაა, რომ ის არ ახდენს ძალაუფლების

¹⁶ იქვე, გვ. 115.

¹⁷ იქვე.

¹⁸ იქვე, გვ. 118.

¹⁹ შდრ. F. R. Tesón, “War”, in: *The Routledge Companion to Social and Political Philosophy*. Edited by Gerald Gaus and Fred D’Agostino, New York: Routledge, 2013, გვ. 537 და შდრ.

მონოპოლიზებას: მსოფლიოს არც ერთი სახელმწიფო არ ფლობს განსაკუთრებულ პრივილეგიას ძალადობაზე. **გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ქარტია/წესდება** მიზნად ისახავდა კოლექტიური უსაფრთხოების სისტემის შექმნას, რომელიც ბოლოს მოუღებდა თვითნებურ ომებს, თუმცა მისი სისუსტეები კარგადაა ცნობილი. მხოლოდ იმის აღნიშვნაც კმარა, რომ საერთაშორისო სამართალი ვერ უზრუნველყოფს იმ ერების, ჯგუფების თუ ინდივიდების დამაკმაყოფილებელ დაცვას, რომლებიც სხვა ერების მოქმედებების შედეგად დაზარალდნენ. რა თქმა უნდა, საერთაშორისო საზოგადოებამ დიდი ნაბიჯები გადადგა იმ **ნორმების** განვითარებით კუთხით, რომლებიც ომის აღმოფხვრას ესწრაფვიან. **Ius in bello** დეტალურადაა კოდიფიცირებული საერთაშორისო სამართალში. თუმცა, იგივეს ვერ ვიტყვი **Ius ad bellum**-ის შემთხვევაში. გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ქარტიის ტონის საფუძველზე შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ის კრძალავს სახელმწიფოთაშორისი ძალადობის დიდ ნაწილს და უშიშროების საბჭოს²⁰ ანიჭებს უფლებამოსილებას, საერთაშორისო საზოგადოების სახელით უპასუხოს აგრესიას (გაერო-ს ქარტია, მუხლი 2.4 და თავი VII). ეს ტონი მართლაც წარმოქმნის ერთგვარ კონსენსუსს; კერძოდ, იმ შემთხვევაში, თუკი ერთი სახელმწიფო შეიჭრება მეორე სახელმწიფოში სათანადო მიზეზების არქონის შემთხვევაში, მაშინ მას უფრო მეტად დაგმობენ, ვიდრე ამას გააკეთებდნენ 80 წლის წინათ. მიუხედავად ამისა, უაღრესად სუსტია ის მექანიზმები, რომლებსაც **რეალურად** შეუძლიათ ომის შეკავება. დავუშვათ, რომ ერთი სახელმწიფო დაუსაბუთებელი მიზეზებით შეიჭრა მეორე სახელმწიფოში. ვიდრე გაერო-ს უშიშროების საბჭო ნებას დართავს აგრესორის წინააღმდეგ ძალის გამოყენებას და რომელიმე სახელმწიფო დათანხმდება ამ ძალის გამოყენებას აგრესორის შესაკავებლად, ბევრი (თითქმის შეუძლებელი) რამ უნდა მოხდეს: 1. უშიშროების ხუთივე მუდმივი წევრი რეზოლუციას უნდა დაეთანხმოს. ეს იმას ნიშნავს, რომ უშიშროების საბჭო ვერ მიიღებს ძალის გამოყენების უფლებას მუდმივ წევრებთან, ან მათ მოკავშირეებთან მიმართებით (მაგალითად, რუსეთი ან აშშ არ დაუჭერენ მხარს ძალის გამოყენებას მათ მოკავშირე სახელმწიფოსთან დაკავშირებით); 2. რაც უფრო მნიშვნელოვანია: თუკი სახელმწიფო სამართალი (domestic law) **ავალდებულებს** ხელისუფლებას, იმოქმედოს ინდივიდუალური ძალადობის წინააღმდეგ, საერთაშორისო სამართალი უბრალოდ **ნებას რთავს** სახელმწიფოებს, პასუხი გასცენ აგრესიას (გენოციდს ან სხვა ჰუმანიტარულ კრიზისს). თუკი დავუშვებთ, რომ გაერო-ს უშიშროების საბჭო გონივრულად მოქმედებს და ნებას რთავს, გამოყენებული იქნეს ძალა აგრესიის წინააღმდეგ, ეს ჯერ კიდევ **არ ავალდებულებს** სხვა სახელმწიფოებს, რათა მათ იმოქმედონ და აგრესორის შესაკავებლად საკუთარი რესურსები დახარჯონ. მხოლოდ ძლიერ სახელმწიფოს შეუძლია მოქმედება. იმ შემთხვევაში, თუკი უფრო სუსტი სახელმწიფოები საკუთარ ძალისხმევას არ გააერთიანებენ (რაც, ფაქტობრივად, შეუძლებელია), მათ ურჩევნიათ, თავად არ იმოქმედონ და ძლიერი სახელმწიფოს მოქმედებას დაელოდონ. მაგრამ ძლიერი სახელმწიფო არ ჩაერევა სხვა სახელმწიფოს წინააღმდეგ წარმოებულ ომში, თუკი მისი ხელისუფლება არ ჩათვლის, რომ ჩარევა და აგრესორის შეკავება მათ ეროვნულ ინტერესებში შედის.

შესაბამისად, ძლიერმა სახელმწიფომ, შესაძლოა, თავი შეიკავოს აგრესორის შეკავებისგან, რადგან მას საერთაშორისო სამართალი ამას არ ავალდებულებს. სახელმწიფოებს არა აქვთ ვალდებულება, დაიცვან სხვა სახელმწიფოები აგრესორებისგან

²⁰ გაერო-ს უშიშროების საბჭო შედგება ხუთი მუდმივი წევრისგან. ესენია: აშშ, რუსეთი, ჩინეთი, საფრანგეთი და დიდი ბრიტანეთი. მუდმივი წევრები სარგებლობენ ვეტოს უფლებით, რაც იმას ნიშნავს, რომ მათი თანხმობის გარეშე გაერო ქმედით რეზოლუციას ვერ მიიღებს.

და გაერო-ს უშიშროების საბჭო მათ ამის გაკეთებას ვერ აიძულებს. არსებული საფრთხეების ფონზე სახელმწიფოები საკუთარი თავის იმედად არიან, ხოლო ომი თვითდახმარების უკიდურესი ფორმაა. საერთაშორისო სამართლის სპეციალისტების მრავალრიცხოვანი პროტესტის მიუხედავად, არ არსებობს ეფექტური გლობალური მექანიზმი, რომელიც ომების შეკავებას შეძლებდა. საერთაშორისო ურთიერთობებში სახელმწიფოები საკუთარი თავის იმედზე არიან. იმის გათვალისწინებით, რომ სახელმწიფოები და სხვა წარმონაქმნები (ტერორისტული ორგანიზაციები, სამხედრო დაჯგუფებები და ა.შ.) აგრძელებენ აგრესიას და სხვა დამაზიანებელ ქმედებებს, ომი, სამწუხაროდ, ჩვენი სინამდვილის განუყოფელ ნაწილად რჩება.

2.1. Jus ad bellum

ომის უფლებასთან დაკავშირებით განსხვავებული პოზიციები არსებობს. მათგან სამია ძირითადი: *რეალიზმი*, *პაციფიზმი* და *სამართლიანი ომის თეორია*. რეალიზმის თანახმად, სახელმწიფოები ბუნებრივ მდგომარეობაში იმყოფებიან და ამის გამო ომის დასაწყებად მრავალი მიზეზი აქვთ. პაციფიზმის თანახმად, არც ერთი ომი არაა მორალურად გამართლებული. სამართლიანი ომის თეორიის თანახმად, ომი ზოგადად არასწორია, თუმცა ზოგიერთი ომი გამართლებულია. თანამედროვე საერთაშორისო სამართალში ეს უკანასკნელი მიდგომაა გაბატონებული.

რეალიზმი. ამ მიდგომის თანახმად, **სახელმწიფოები არსებობენ ბუნებრივი ომის მდგომარეობაში, სადაც მორალი არ არსებობს.** რადგან ერები გადარჩენისთვის ბრძოლაში არიან ჩართულები, ვერც ერთი ომი ვერ დაიგმოება საყოველთაო მორალური გადმოსახედიდან, რადგან პოლიტიკოსები მხოლოდ საკუთარი მოქალაქეების წინაშე არიან მორალურად პასუხისმგებელი.²¹ რეალისტები ფიქრობენ, რომ ეფექტური, ანუ ქმედითი გლობალური ინსტიტუტების არარსებობის ფონზე საერთაშორისო ურთიერთობებში არ გვხვდება საერთო ღირებულებები. საერთო მორალური ენის არსებობა კი მხოლოდ ასეთი საერთო ღირებულებების არსებობის შემთხვევაში იქნებოდა შესაძლებელი. შესაბამისად, რადგან საერთო, ყველასთვის დამავალდებულებელი მორალური პრინციპები არ არსებობს, მორალური სფერო მხოლოდ სახელმწიფოს საზღვრებს შიგნით არსებობს. რეალისტებმა შესაძლოა, გააკრიტიკონ ხელისუფლებები უპასუხისმგებლო, ან არაეფექტური ომების დაწყების, ან *ius in bello*-ს (ომის სამართლის) დარღვევის გამო, თუმცა ისინი ეჭვქვეშ არ დააყენებენ *ius ad bellum*-ს, ანუ სახელმწიფოს მიერ ომის დაწყების უფლებას.

რეალიზმის კრიტიკოსები არ ამბობენ, რომ საერთაშორისო ინსტიტუტები სრულყოფილია (ეს საკუთარი თავის მოტყუება იქნებოდა), თუმცა, ისინი მიუთითებენ, რომ მორალური მსჯელობები შესაძლებელია მიუხედავად იმისა, რომ საერთაშორისო ასპარეზზე ნახევრად ანარქიული მდგომარეობაა გაბატონებული.²² მათი აზრით, უცნაური იქნება, თუკი მორალურად არ შევაფასებთ ომს, – მოვლენას, რომელმაც კაცობრიობის ისტორიაში ამდენი მსხვერპლი და ნგრევა გამოიწვია. თუკი მორალი საყოველთაოა, მაშინ ყველა მიზეზი გვაქვს საიმისოდ, რათა ომი მორალურ შეფასებას დავუქვემდებაროთ.

²¹ იხ. T. Hobbes, (1962) *Leviathan*, ch.18. New York: Collier Books; Kennan, G. (1986) “Morality and Foreign Policy,” *Foreign Affairs* 64: 203-218.

²² იხ. M. Cohen, “Moral Skepticism and International Relations,” in: C. Beitz, M. Cohen, T. Scanlon, and A.J. Simmons (eds.), *International Ethics*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1985.

მიუხედავად ამისა, რეალიზმი ჭეშმარიტების მარცვალს შეიცავს. გლობალური, დამავალდებულებელი ძალის მქონე ინსტიტუტების არარსებობა პოლიტიკურ ლიდერებს გზას უხსნის ომისკენ. გლობალური ხელისუფლების არარსებობის პირობებში ზოგიერთი მმართველი საკუთარი მიზნების მიღწევას ომის მეშვეობით ცდილობს. თუმცა, ეს დამატებითი საფუძველია, რომლის გამოც ომის ფენომენი ეთიკურ ჭრილში უნდა განვიხილოთ.

პაციფიზმი. აბსოლუტური პაციფიზმის (absolute pacifism) თანახმად, ომი ნებისმიერ შემთხვევაში დაუშვებელია, რადგან მკვლევობა (ან ძალადობა) ყველა შემთხვევაში გაუმართლებელია. ადამიანთა უმრავლესობისთვის აბსოლუტური პაციფიზმი არასარწმუნოა, რადგან ის კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებს საკუთარი თავისა და სხვების დაცვის უფლებას. თუკი საკუთარი თავის დაცვა დასაშვებია, მაშინ გამოდის, რომ ზოგიერთი ომი მისაღები ყოფილა. ამრიგად, აბსოლუტური პაციფიზმის არსებობა-არარსებობა ინდივიდუალური თავდაცვის უფლების აღიარება-არაღიარებაზე დამოკიდებულია. საკუთარი თავის დაცვაზე უარის თქმა (მოძალადისთვის „მეორე ლოყის მიშვერა“), შესაძლოა, კეთილშობილური ხასიათის მაჩვენებელი იყოს. თუმცა, გაცილებით უფრო პრობლემურია ის ვითარება, როდესაც პაციფისტური მოტივების გამო უარს ვამბობთ, დავიცვათ ისინი, ვინც გაუმართლებელი თავდასხმის მსხვერპლი გახდა. ასეთ შემთხვევაში ჩვენს კეთილშობილურ ქმედებას (ძალადობაზე უარის თქმას) სხვებისთვის დამაზიანებელი შედეგი მოჰყვება.

პირობითი პაციფიზმი (contingent pacifism) უშვებს, რომ თეორიულად შესაძლებელია ზოგიერთი ომის გამართლება, თუმცა ნებისმიერი ომის სინამდვილე ისეთია, რომ შეუძლებელია რეალური ომის გამართლება. დაუშვებელია ნებისმიერი ომი, რადგან სამართლიანი ომის შემთხვევაშიც კი მეზობლისთვის შეუძლებელია თავისი გამანადგურებელი მოქმედების შეზღუდვა მხოლოდ მორალურად დასაშვები სამიზნეებით (მეტოქე ჯარისკაცებით). ეს რომ შესაძლებელი იყოს და მეზობლები მხოლოდ წმინდად სამხედრო სამიზნეებს ანადგურებდნენ, მაშინ სამართლიანი ომი ქირურგიული ოპერაციის მსგავსი იქნებოდა და უდანაშაულო ადამიანები არ დაიღუპებოდნენ. მაგრამ, სამწუხაროდ ეს შეუძლებელია, რადგან სინამდვილეში ასე არ ხდება: ნერტილოვანი დარტყმების შედეგადაც კი, როდესაც დარტყმის განმახორციელებელი სახელმწიფოები აცხადებენ, რომ მათი სამიზნე მხოლოდ სამხედრო ობიექტები იყო, ჩვენ ვიგებთ, რომ უდანაშაულო ადამიანები მაინც იღუპებიან. შესაბამისად, ასეთი მკვლევობები გაუმართლებელია.²³ ის, ვინც იზიარებს უდანაშაულო ადამიანთა მკვლევობის აბსოლუტურ აკრძალვას, როგორც ჩანს, ნებისმიერი ომის დასაშვებობას უნდა უარყოფდეს. ეს პაციფისტური არგუმენტი, ტესონის აზრით, იმ ბრალდების ტოლფასია, რომლის თანახმად, ნებისმიერი ომი, თავიდან თუნდაც სამართლიანი, საბოლოოდ მაინც არღვევს *ius in bello*-ს, ანუ ომის სამართალს, კერძოდ კი იმ პრინციპს, რომლის მიხედვით არამეზობლივი პირები იმუნიტეტს ფლობენ. ეს მძლავრი არგუმენტი, მიიჩნევს ტესონი, რადგან ის ააშკარავებს შეუსაბამობას სამართლიანი ომის თეორიაში (შეადარეთ პირობითი პაციფიზმის ეს პოზიცია დევიდ როდინის პოზიციას, რომელიც ქვემოთაა მოცემული). მიუხედავად ამისა, იგი თვლის, რომ პაციფიზმი წინააღმდეგობაში მოდის ჩვენს ზოგიერთ ინტუიციურ შეხედულებასთან; კერძოდ, ჩვენ მიგვაჩნია, რომ ზოგიერთი ომი და რევოლუცია მორალურად გამართლებული იყო. შესაბამისად, მკვლევობის აბსოლუტური აკრძალვა (და პაციფიზმი) მიუღებელია. გარდა ამისა, ტესონი მიიჩნევს, რომ პირობითი პაციფიზმის ამ არგუმენტს

²³ იხ. R. Holmes, *On War and Morality*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1989.

(ნებისმიერ ომს, საბოლოო ჯამში, უდანაშაულო მოქალაქეების მკვლელობამდე მიყვავართ) უფრო დამაჯერებელ პასუხს სცემს ორმაგი ზემოქმედების პრინციპი (იხ. ქვემოთ).

სამართლიანი ომის თეორია (just war theory) ამტკიცებს, რომ ზოგიერთი ომი სამართლიანია, ხოლო ზოგიერთი – არა. სამართლიანი ომის თეორია უარყოფს როგორც რეალიზმს, ასევე, პაციფიზმს. სამართლიანი ომის თეორეტიკოსები თვლიან, რომ ომები გამართლებულია იმ შემთხვევაში, თუკი ისინი აკმაყოფილებენ გარკვეულ კრიტერიუმებს: უნდა არსებობდეს სამართლიანი მიზეზი (just cause), ისინი უნდა წარმოებდნენ სამართლიანი განზრახვით, ისინი უნდა წარმოებდნენ ხელისუფლების (და არა ინდივიდების) მიერ, ისინი პროპორციული, ანუ თანაზომიერი უნდა იყვნენ.²⁴ კლასიკური ფორმულირების თანახმად, რომელიც XVI საუკუნეში მოღვაწე ფილოსოფოსსა და თეოლოგს **ფრანცისკო დე ვიტორიას** (დაახლ. 1483-1546 წწ.) ეკუთვნის, სახელმწიფოს აქვს სამართლიანი მიზეზი, როდესაც ის იცავს თავის იმ უფლებას, რომელიც მას სხვა სახელმწიფომ შეულახა. ამრიგად, საერთაშორისო სამართლის ნებისმიერი დარღვევა ომის სამართლიან მიზეზს წარმოქმნის.²⁵ თუმცა, თანამედროვე მკვლევრები სამართლიანი მიზეზის ასეთ ფართო გაგებას უარყოფენ. მორალური პერსპექტივიდან, სახელმწიფოს უფლების ნებისმიერ დარღვევაზე ომის დაწყება უბრალოდ არაპროპორციული (არათანაზომადი) ქმედებაა, თუკი ომის მორალური ხარჯები შესაძლოა, თავიდან იქნეს აცილებული დიპლომატიის მეშვეობით. წარმოიდგინეთ, მაგალითად, რომ სახელმწიფოს საპაერო სივრცე დაირღვა არაკეთილგანწყობილი მეზობელი სახელმწიფოს თვითმფრინავების მიერ. ასეთ შემთხვევაში პირველი სახელმწიფოს უფლება შეილახა, თუმცა ამ სახელმწიფოს მიერ მეორე სახელმწიფოს მიმართ მყისვე საომარი მოქმედებების დაწყება აღნიშნული პერსპექტივიდან მორალურად გაუმართლებლად მიიჩნევა. ამ მიზეზის გამო, სამართლიანი ომის თეორიის თანამედროვე ვერსიებით (საერთაშორისო სამართლის განვითარების კვალდაკვალ) ომის მხოლოდ ორი სამართლიანი მიზეზია აღიარებული: ეროვნული თავდაცვითი ომი და ჰუმანიტარული ინტერვენცია (თუმცა, ეს უკანასკნელი მიზეზი ერთობ საკამათოა).

ეროვნული თავდაცვა (national self-defense) არის სახელმწიფოს მიერ წარმოებული სამხედრო მოქმედება სხვა სახელმწიფოს გაუმართლებელი სამხედრო თავდასხმის საპასუხოდ (თავდაცვას ეწოდება „ეროვნული“ იმისთვის, რათა ის გამიჯნული იქნეს ინდივიდუალური თავდაცვისგან, რომელიც სისხლის სამართალში გვხვდება). არგუმენტი პირდაპირია: ეროვნული თავდაცვა გამართლებულია, როგორც პასუხი აგრესიაზე, რომელიც გაუმართლებელ თავდასხმას წარმოადგენს. ეროვნული თავდაცვის იდეა **შიდასახელმწიფოებრივ ანალოგიას** (domestic analogy) ემყარება. აღნიშნული იდეა განხილული აქვს ფილოსოფოს **მაიქლ უოლცერს** თავის ცნობილ ნაშრომში **„სამართლიანი და უსამართლო ომები“** (1977 წ.).²⁶ სუვერენული სახელმწიფოები ინდივიდების ანალოგიურები არიან. ისევე როგორც ინდივიდები ცხოვრობენ სამოქალაქო საზოგადოებაში, სახელმწიფოები არსებობენ საერთაშორისო საზოგადოებაში. ეს საშუალებას გვაძლევს, რომ სისხლის სამართლის კატეგორიები (დარღვევა, აგრესია, თავდაცვა) საერთაშორისო სამართალში გადავიტანოთ. თუმცა, იმის გამო რომ საერთაშორისო ინსტიტუტები სუსტი და არასრულყოფილია, ამ ანალოგიას ძალიან ვერ

²⁴ იხ. T. Aquinas, *Aquinas: Political Writings*, R.W. Dyson (ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 2002, გვ. 240-242.

²⁵ იხ. F. Vitoria, *Vitoria: Political Writings*, A. Pagden and J. Lawrence (eds.), Cambridge: Cambridge University Press, 1991, გვ. 303-304.

²⁶ იხ. M. Walzer, *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*, 4th edition, New York: Basic Books, 2006, გვ. 58-63.

განვავრცობთ. მაგალითად, სახელმწიფო სამართალში თავდაცვის უფლება მხოლოდ თავდამსხმელის მოგერიებას გულისხმობს. რაც შეეხება საერთაშორისო სამართალს, აქ აგრესიის მსხვერპლს შეუძლია, არა მხოლოდ მოიგერიოს თავდამსხმელი, არამედ, სულაც დასაჯოს ის (გაიხსენეთ ასეთი სახის ომები). თუმცა, ანალოგია საკმარისად კარგია: ეროვნული თავდაცვა **სახელმწიფოთა** თავდაცვაა. მოქალაქეები თავიანთ სახელმწიფოს ექვემდებარებიან და ვალდებული არიან, ერთად დაიცვან ის.

თუმცა, ტესონის აზრით, შიდა ანალოგიის იდეა არასწორია. მისი აზრით, თავდაცვა გამართლებულია როგორც პიროვნებების და არა როგორც სახელმწიფოს დაცვა. ომი სამართლიანია, თუკი ის წარმოებს ინდივიდების, მათი უფლებების ან მათი თავისუფალი ინსტიტუტების დასაცავად.²⁷ ამ შეხედულების თანახმად, არ არის აუცილებელი, რომ მოქალაქეები სახელმწიფოს მიმართ ვალდებული იყვნენ. **თავდაცვითი ომი უბრალოდ ინდივიდუალური თავდაცვის შესაძლებლობის განვრცობაა** (რადგან აგრესორი ინდივიდს ემუქრება). ის, ასევე, სხვა ინდივიდების თავდაცვის განვრცობაცაა (რადგან აგრესორი მათაც ემუქრება). ამრიგად, ამ შეხედულების თანახმად, სახელმწიფო მაკოორდინირებელ როლს ასრულებს, რადგან ეროვნული თავდაცვა ვერ იქნება წარმატებული, თუკი ცენტრალური ხელისუფლება არაა მზად იმისთვის, რომ თავდაცვის ორგანიზება მოახდინოს. სახელმწიფო უბრალოდ იმ ინდივიდების კოორდინირებას ახდენს, რომლებსაც აგრესორისგან თავის დაცვა სურთ. ტესონის თანახმად, ეს შეხედულება ხსნის იმას, თუ რატომ შეუძლიათ აგრესიის წინააღმდეგ თავდაცვის ორგანიზება თვით არალეგიტიმურ ხელისუფლებებსაც. ამის მიზეზი ისაა, რომ ტესონის აზრით, ეროვნული თავდაცვის უფლებას ფლობს არა სახელმწიფო, არამედ ის მოქალაქეები, რომლებიც მოცემულ სახელმწიფოში ცხოვრობენ. სახელმწიფო მხოლოდ თავდაცვის ინსტრუმენტიცაა.

სავალდებულოა თუ არა წინააღმდეგობის განწევა აგრესიისთვის? ტესონი თვლის, რომ თუკი თავდაცვით ომს ინდივიდების დაცვად განვიხილავთ, მაშინ აუცილებლად უნდა განვიხილოთ, ასევე, საკითხი იმის შესახებ, მოქალაქეების მხრიდან აგრესიისთვის წინააღმდეგობის განწევა სავალდებულოა, თუ უბრალოდ დასაშვებია. ერთ-ერთი შეხედულების თანახმად, წინააღმდეგობის განწევა ნებადართულია, მაგრამ სავალდებულო არაა. ინდივიდებს აქვთ უფლება, წინააღმდეგობა გაუწიონ აგრესიას, ან დანებდნენ და თუ ისინი დანებებას არჩევენ, ეს მათი გადანყვეტილებაა. ამ შეხედულების თანახმად, სავალდებულო სამხედრო სამსახური ინდივიდუალური უფლებების უხეში დარღვევაა.

ალტერნატიული შეხედულების მიხედვით, აგრესიისადმი წინააღმდეგობის განწევა სავალდებულოა. ამ პოზიციის მხარდამჭერი არგუმენტები სოციალური ხელშეკრულების (იხ. თემა 9: „სამართლიანობა“), ან კოლექტიური მოქმედების იდეას ემყარება. ეროვნული თავდაცვა საჯარო სიკეთეა, მას ყველა მოქალაქისთვის მოაქვს სარგებელი. თუმცა, რადგან აგრესორისთვის წინააღმდეგობის განწევა სარისკოა, არსებობს იმის საფრთხე, რომ ინდივიდებმა სხვის ხარჯზე ფონს გასვლა მოინდომონ („დაე, სხვამ იბრძოლოს ჩემს ნაცვლად“). მაგრამ ასეთ შემთხვევაში ეროვნული თავდაცვა არაეფექტური იქნება და სახელმწიფო აგრესიას ვერ გაუძლებს. ამის გამო ბევრი ადამიანი ფიქრობს, რომ სხვის ხარჯზე საკუთარი თავის გადარჩენის პრობლემის თავიდან ასაცილებლად სახელმწიფოს უფლება აქვს, აიძულოს თავის მოქალაქეებს, ებრძოლონ აგრესორს. თუმცა, ტესონი თვლის, რომ აღნიშნული არგუმენტი ე.წ. „პატიოსანი განდგომილის“ (honest holdout) პრობლემას ვერ ითვალისწინებს: კერძოდ, არსებობენ ადამიანები, რომლებიც არ ცდილობენ სხვის ხარჯზე საკუთარი თავის გადარჩენას. მათ მართლაც ურჩევნიათ, არ

²⁷ F. Tesón, *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*, Ardsley, NY: Transnational Publishers, 2005, გვ. 150-154.

აიღონ იარაღი ხელში, ან სულაც დანებდნენ. ტესონის აზრით, ამ პრობლემის გადაჭრის გზა მოხალისეთა არმიის ორგანიზება ან მებრძოლთა დაქირავება შეიძლება იყოს.

ტესონი ერთმანეთისგან განასხვავებს **მკაცრ თავდაცვას** (strict self-defense) და **განვრცობილ თავდაცვას** (extended self-defense). ორივე მათგანი წარმოადგენს სამხედრო მოქმედებას გაუმართლებელი აგრესიის წინააღმდეგ. მკაცრი თავდაცვა შემოიფარგლება იმ მოქმედებებით, რომლებიც აუცილებელია აგრესორის მოსაგერიებლად. განვრცობილი თავდაცვა წარმოადგენს სამხედრო მოქმედებას, რომელიც თავდაპირველად აგრესორის უკუგდებას ისახავდა მიზნად, მაგრამ რომლის მასშტაბიც შემდგომში გაფართოვდა და გასცდა აგრესორის აუცილებელი მოგერიების ფარგლებს. ტესონის თანახმად, თითქმის ყველა ავტორი თანხმდება, რომ მკაცრი თავდაცვა მორალურად გამართლებულია. თუმცა, **დევიდ როდინი** აღნიშნავს, რომ ეროვნული თავდაცვა, როგორც ის გაიგება თანამედროვე საერთაშორისო სამართალში, გაუმართლებელია, რადგან ის განვრცობილ თავდაცვას აკანონებს.²⁸ როდინის თანახმად, თავდაცვითი ომის დროს ჯარისკაცები ისეთ მოქმედებებს ახორციელებენ, რომლებიც თავდაცვის ფილოსოფიური დოქტრინის ფარგლებში ვერ გამართლდება (როგორც ეს გვხვდება, მაგალითად, სისხლის სამართალში არსებულ მკაცრი თავდაცვის კონცეფციაში, სადაც თავდაცვა აუცილებელი მოგერიებით შემოიფარგლება): კერძოდ, ომის თანამედროვე კანონების თანახმად, თავდაცვითი ომის დროს ჯარისკაცებს შეუძლიათ, მოკლან მონინააღმდეგის ის ჯარისკაცები, რომლებსაც სძინავთ, ან უბრალოდ გადაადგილდებიან. გარდა ამისა, სახელმწიფოებს შეუძლიათ, განახორციელონ ისეთი სამხედრო მოქმედებები, რომლებიც აგრესორის უბრალოდ მოგერიებაზე უფრო მეტს ისახავს მიზნად. თუმცა, თავდაცვის დროს სასიკვდილო ძალის გამოყენება გამართლებულია იმით, რომ აგრესორი ინდივიდს საფრთხეს უქმნის. მაგრამ რადგან საერთაშორისო სამართალი თავდაცვითი ძალის გამოყენებულ სამხედრო ძალას უფლებას აძლევს, მოკლას მონინააღმდეგის ის ჯარისკაცები, რომლებიც მას უშუალო საფრთხეს არ უქმნიან, გამოდის, რომ ეროვნული თავდაცვა, როგორც ის დღეს გაიგება, მორალურად გაუმართლებელია, მიიჩნევს როდინი. გაუმართლებელია იმ ადამიანების მოკვლა, რომლებიც საფრთხეს არ გვიქმნიან. შესაბამისად, ნებისმიერი სახის ეროვნული თავდაცვა, რომელიც სცდება მკაცრად ფიზიკურ პასუხს აგრესიაზე, ასევე, გაუმართლებელია. იგივე არგუმენტი მიეყენება თავდაცვითი ომის სხვა ვერსიებს, როგორებიცაა დამსჯელი ომი, ან აგრესორის განაიარაღების/რეჟიმის შეცვლისკენ მიმართული ომები (შეადარეთ როდინის ეს პოზიცია პირობითი პაციფიზმის პოზიციას, რომელიც ზემოთაა მოცემული).

როდინის პოზიციის საპირისპიროდ ტესონი ორ არგუმენტზე მიუთითებს: 1. ეროვნული თავდაცვა შეიძლება გავიაზროთ, როგორც თავდაცვის ინდივიდუალური უფლებების ერთობლიობა. შეიძლება ითქვას, რომ ეროვნული თავდაცვა ინდივიდუალურ თავდაცვასა და სხვების თავდაცვას შორის მდებარეობს.²⁹ თუკი ჩვენ ვუშვებთ იმას, რომ ინდივიდმა შეიძლება კანონიერად გამოიყენოს ძალა თავდაცვის დროს, მაშინ ჩვენ შეგვიძლია, განვავრცოთ ეს შემთხვევა და მივუყენოთ ის იმ შემთხვევას, როდესაც ბევრი ადამიანი აერთიანებს თავიანთ თავდაცვას იმისთვის, რათა საერთო საფრთხეს გაუმკლავდეს. ამ ადამიანებს უფლება აქვთ, მოკლან მონინააღმდეგის ის ჯარისკაცები, რომლებსაც სძინავთ, ან რომლებიც გადაადგილდებიან, რადგან ამ ჯარისკაცებმა უკვე განახორციელეს თავდასხმა და ახალი შეტევისთვის ემზადებიან. ისინი პოტენციურ **საფრთხეს** წარმოადგენენ, ხოლო საფრთხე გაჩნდა იმ მომენტიდან, როდესაც აგრესიის

²⁸ იხ. D. Rodin, *War and Self-Defense*, Oxford: Oxford University Press, 2003.

²⁹ იხ. J. McMahan, "War as Self Defense," *Ethics and International Affairs* 18 (2004), გვ. 76-77.

აქტი განხორციელდა. ტესონის აზრით, აღნიშნული კონცეფცია ხსნის, თუ რატომაა მორალურად გაუმართლებელი იმ ჯარისკაცების მოკვლა, რომლებიც უკან იხევენ. იმ ჯარისკაცებისგან განსხვავებით, რომლებსაც სძინავთ, რათა ძალები აღიდგინონ და აგრესია განაახლონ, ჯარისკაცები უკანდახევისას, სავარაუდოდ, არ წარმოადგენენ საფრთხეს. თუმცა, აქ ტესონის არგუმენტს ვერ დავეთანხმები. უკან დახეულმა ჯარისკაცებმა, შესაძლოა, გამოიძინონ, აღიდგინონ ძალები და აგრესორის ბრძანებით, ისევ განაახლონ აგრესია; 2. თუკი საერთაშორისო სამართალი მორალურ ქრილში ხარვეზებს შეიცავს, მაშინ საჭიროა მისი შეცვლა, რათა აიკრძალოს იმ ადამიანების მოკვლა, რომლებიც საფრთხეს არ გვიქმნიან.

ზოგიერთი ავტორის თანახმად, ეროვნული თავდაცვა ომის **ერთადერთი** სამართლიანი მიზეზია. ეს დებულება მიეყენება იმ ვითარებას, როდესაც ომი **სახელმწიფოს** თავდაცვითაა გამართლებული, მაგრამ არ გამოდგება იმ შემთხვევაში, თუკი ომის **ადამიანთა** დაცვის მოტივითაა გამართლებული. უკანასკნელი შემთხვევა (ომი, როგორც ადამიანთა თავდაცვა) მიეყენება როგორც ეროვნულ თავდაცვას, ასევე, ჰუმანიტარულ ინტერვენციასაც. ეროვნული თავდაცვა ნიშნავს ომს თანამოქალაქეთა დასაცავად, ხოლო **ჰუმანიტარული ინტერვენცია** (humanitarian intervention) გულისხმობს ომს უცხოელთა დასაცავად. როგორც წესი, ამ დროს უცხოელებს მათი საკუთარი ხელისუფლებებისგან იცავენ. ტესონი მიიჩნევს, რომ ეროვნულ თავდაცვასა და ჰუმანიტარულ ინტერვენციას შორის არსებული მნიშვნელოვანი განსხვავებების მიუხედავად, მცდარი იქნება, თუკი ეროვნულ თავდაცვას თავდაცვით ომად გავიაზრებთ, ხოლო ჰუმანიტარულ ინტერვენციას – თავდასხმით ომად. **ტესონი მიიჩნევს, რომ ჰუმანიტარული ინტერვენციაც თავდაცვითი ომია:** ეროვნული თავდაცვის მსგავსად, ისიც იმ პირთა დაცვისკენაა მიმართული, რომლებსაც უსამართლოდ დაესხნენ თავს. მისი აზრით, თუკი ომს მხოლოდ ერთი ზოგადი გამართლება (ადამიანთა დაცვა) აქვს, მაშინ ორივე სახის ომი – ეროვნული თავდაცვა და სხვების თავდაცვა (ჰუმანიტარული ინტერვენცია) – შეიძლება იყოს სამართლიანი. თუმცა, ტესონის მსჯელობა ამ საკითხთან დაკავშირებით პრობლემურად მიმაჩნია: 2008 წელს რუსეთის ფედერაცია საქართველოში ჰუმანიტარული ინტერვენციის მოტივით შემოიჭრა, იგივე მოტივით განხორციელა მან აგრესია უკრაინის წინააღმდეგ 2022 წელს. შესაბამისად, რამდენად და რა პირობებში შეიძლება იყოს ჰუმანიტარული ინტერვენცია სამართლიანი ომი, ერთობ პრობლემური საკითხია.

თუმცა, ტესონი აღნიშნავს იმას, რომ ჰუმანიტარული ინტერვენცია, შესაძლოა, პრობლემური იყოს. მას, შესაძლოა, ცუდი შედეგები მოჰყვეს: არაეფექტური აღმოჩნდეს, ხელი შეუწყოს ძალადობას ინტერვენციის განმახორციელებელი სახელმწიფოს მხრიდან, ან არაპროპორციული დაზიანება გამოიწვიოს. მაგრამ ტესონის აზრით, ამის მიუხედავად, საინტერესო შემთხვევას წარმოადგენს ისეთი სამხედრო ინტერვენცია (ჩარევა), რომელიც ბევრ ადამიანს დაიხსნის ისეთი მმართველებისგან, რომლებიც უხეშად ხელყოფდნენ მათ უფლებებს. ზოგიერთი ავტორი მიიჩნევს, რომ იმისთვის, რათა ჩარევა განხორციელდეს, საფრთხე ძალიან სერიოზული უნდა იყოს (გენოციდი ან მასთან ახლოს მდგომი მოვლენა), სხვები მიიჩნევენ, რომ ჩარევისთვის საკმარისია ისეთი დარღვევებიც, რომლებიც გენოციდის დონეს არ აღწევენ. არანაკლებ მნიშვნელოვანია სხვა საკითხებიც: საჭიროებს თუ არა ჰუმანიტარული ინტერვენცია ავტორიზაციას ისეთი საერთაშორისო ორგანოსგან, როგორცაა გაერთიანებული ერების უშიშროების საბჭო? რა წარმოადგენს ინტერვენციის განმახორციელებელი სახელმწიფოს ვალდებულებას იმ შემთხვევაში, თუკი ჩარევა წარმატებულია? ტესონი თვლის, რომ ნებისმიერ შემთხვევაში, იმისთვის, რათა ჰუმანიტარული ინტერვენცია გამართლებული იყოს, საჭიროა, რომ მის მიმართ

ძალადობის მსხვერპლნი (რომელთა დასახსნელადაც ინტერვენცია ხორციელდება) დადებითად იყვნენ განწყობილი. ზოგიერთი ავტორი ამტკიცებს, რომ ჩარევისთვის საკმარისია ის შემთხვევა, როდესაც სახელმწიფოს მოქალაქეთა უმრავლესობა ეთანხმება ჩარევის აუცილებლობას. თუმცა, ტესონი არ ეთანხმება ამ მოსაზრებას: შესაძლოა, ხელისუფლებას მხარს უჭერდეს ქვეყნის ეთნიკური უმრავლესობა იმისთვის, რათა ხელისუფლებამ ეთნიკური უმცირესობის გენოციდი განახორციელოს. ასეთ შემთხვევაში აბსურდული იქნება იმის მოლოდინი, რომ ეთნიკური უმრავლესობა მხარს დაუჭერს უცხო სახელმწიფოს ჰუმანიტარულ ინტერვენციას მათ წინააღმდეგ.

სამართლიანი ომის თეორიაში კიდევ ერთი მოთხოვნა **სწორი განზრახვის (right intention)** ქონაა. ეს საკითხი იმდენად მნიშვნელოვანი არაა ეროვნული თავდაცვის დროს, რადგან სახელმწიფოს აგრესორი თავს დაესხა და ეჭვქვეშ არ დგება ის გარემოება, რომ აგრესორისადმი წინააღმდეგობის გაწევა მისი შეტევის მოგერიებას ისახავს მიზნად. მაგრამ ჰუმანიტარული ინტერვენციის შემთხვევაში განზრახვა მნიშვნელოვანია. სამართლიანი ომის თეორეტიკოსები მოითხოვენ, რომ ინტერვენციის განმახორციელებელი სახელმწიფო დაჩაგრულთა გათავისუფლების მოტივით მოქმედებდეს და არა თვითდაინტერესების საფუძველზე. თუმცა, ტესონი თვლის, რომ ეს მოთხოვნა გადაჭარბებულია ორი მიზეზის გამო: 1. სახელმწიფოებს დამოუკიდებელი მორალური პოზიცია არ უჭირავთ. მათ საკუთარი მოქალაქეების მიმართ მზრუნველობის ვალდებულება აქვთ. სახელმწიფოებს არ შეუძლიათ, დახარჯონ საკუთარი რესურსი სხვების დასაცავად და ამ დროს საკუთარი მოქალაქეების ინტერესები არ გაითვალისწინონ. შესაბამისად, მათ ვერ ექნებათ (და სინამდვილეში არც აქვთ) მხოლოდ ძალადობის მსხვერპლთა გადარჩენის მოტივი; 2. შეიძლება სახელმწიფოს საკუთარი ინტერესი ამოძრავებდეს, თუმცა ჰუმანიტარული ინტერვენცია მაინც სასარგებლო აღმოჩნდეს. მაგალითად, გენოციდისგან ადამიანთა გადარჩენა მაშინაც კარგია, თუკი ასეთი ინტერვენციის უკან ინტერვენციის განმახორციელებელი სახელმწიფოს სხვა (ეკონომიკური, ან პოლიტიკური) ინტერესი იმალება.

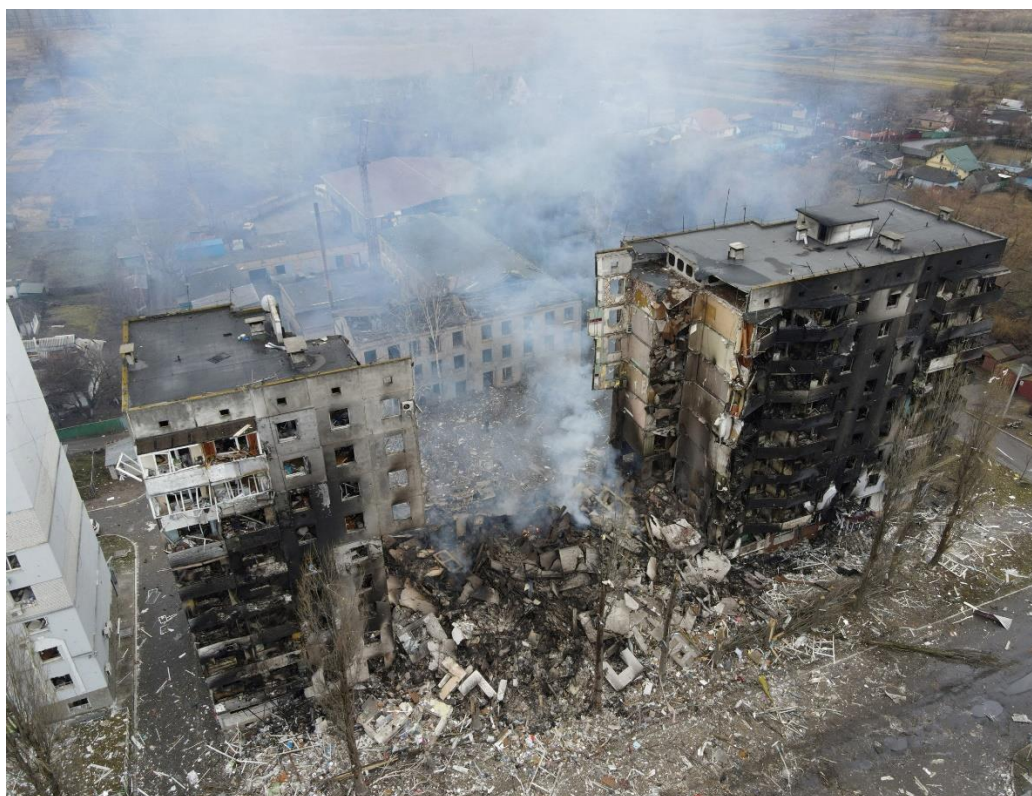
2.2. Jus in Bello

Jus in bello, ანუ **ომის სამართალი** ეწოდება წესების ერთობლიობას, რომლებიც საომარი მოქმედებების წარმართვის პირობებს არეგულირებს. ამ წესებს ხანგრძლივი ისტორია აქვთ. თავდაპირველად ისინი ჩვეულებების სახით არსებობდნენ, ხოლო მათი კოდიფიცირება, ანუ მათთვის სამართლებრივი სახის მინიჭება, **ჟენევის კონვენციებში**³⁰ განხორციელდა. ღია საკითხია, თუ რამდენად ემთხვევა ომის სამართალი ომის მორალს. ზოგიერთი წესი მორალურად აშკარად გამართლებულია: მაგალითად, იმ პირთა

³⁰ „მოქმედ ჯარში დაჭრილთა და ავადმყოფთა მდგომარეობის გაუმჯობესების შესახებ“ ჟენევის პირველი კონვენცია თავდაპირველად მიღებული იქნა 1864 წელს. აღნიშნულ კონვენციებში შესწორებები განხორციელდა 1906, 1929 და 1949 წლებში. ჟენევის მეორე კონვენცია „საზღვაო შეიარაღებულ ძალებში დაჭრილთა, ავადმყოფთა და ხომალდის დაღუპვაში მოყოლილ პირთა მდგომარეობის გაუმჯობესების შესახებ“, რომელმაც ჰააგის 1907 წლის კონვენცია ჩაანაცვლა, 1949 წელს იქნა მიღებული. ჟენევის მესამე კონვენცია სამხედრო ტყვეების მოპყრობას ეხება. ის მიღებული იქნა 1929 წელს და მასში შესწორებები განხორციელდა 1949 წელს. ჟენევის მეოთხე კონვენცია „ომის დროს სამოქალაქო მოსახლეობის დაცვის შესახებ“ 1949 წელს იქნა მიღებული და ის ჰააგის 1899 და 1907 წლების კონვენციებს ემყარება. 1977 და 2005 წლებში ჟენევის კონვენციებში დამატებითი ცვლილებები განხორციელდა სამი პროტოკოლის სახით: 1. საერთაშორისო ხასიათის შეიარაღებული კონფლიქტების მსხვერპლთა დაცვის შესახებ (1977 წ.), 2. არასაერთაშორისო ხასიათის შეიარაღებული კონფლიქტების მსხვერპლთა დაცვის შესახებ (1977 წ.), განმასხვავებელი ემბლემის მიღების შესახებ (2005 წ.).

მკვლელობის აკრძალვა, რომლებიც ომის დროს სამხედრო მოქმედებებში მონაწილეობას ვერ მიიღებენ თავიანთი მდგომარეობის გამო: დაჭრილები, ავადმყოფები, შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირები და ა.შ. (ამ კატეგორიის ადამიანების აღსანიშნავად საერთაშორისო სამართალში დამკვიდრებულია ფრანგული ტერმინი: hors de combat). მორალურად გამართლებულია, ასევე, მეზრძოლებსა და არამეზრძოლი პირების გამიჯვნის მოთხოვნა. თუმცა, არსებობს პოტენციური უთანხმოება მორალსა და იმას შორის, რაც ომის კანონების თანახმად ნებადართულია. მაგალითად, აღსანიშნავია, რომ ომის კანონების მიხედვით ნებადართულია სამოქალაქო პირების **თანმხლები (თანმდევი), ანუ არაპირდაპირი მკვლელობა (collateral killing)**. ქვემოთ განხილულია ომის სამართლის სამი პრობლემური საკითხი: პროპორციულობის მოთხოვნა, მონინააღმდეგის ჯარისკაცთა მოკვლის უფლება და უდანაშაულო პირთა არაპირდაპირი მკვლელობის დასაშვებობა.

პროპორციულობის მოთხოვნა. ბუნდოვანია, თუ რა ითვლება პროპორციულ სამხედრო მოქმედებად. ტრადიციული შეხედულების თანახმად, სამხედრო მოქმედება პროპორციულია, თუკი ის მეტ-ნაკლებად უტილიტარისტულ ტესტს აკმაყოფილებს (გაიხსენეთ უტილიტარიზმი მეცხრე თემიდან – „სამართლიანობა“). აქ ტესტს იშველიებს ინგლისელი ფილოსოფოსის **ჰენრი სიჯვიკის (1838-1900 წწ.)** ფორმულირებას და აცხადებს, რომ მორალური მეზრძოლის მიზანი უნდა იყოს მტრის გაუვნებელყოფა და მისი დამორჩილება; თუმცა, ამავე დროს, მან: (1) არ უნდა მიაყენოს მტერს ისეთი ზიანი, რომელიც ამ მიზნისკენ არაა მიმართული (მაგალითად, საცხოვრებელი კორპუსების დაბომბვა ქალაქში) და (2) მან არ უნდა მიაყენოს მას ისეთი ზიანი, რომელიც, თავად ამ ზიანის ხარისხთან შედარებით, ნაკლებად უწყობს ხელს მიზნის მიღწევას³¹ (მაგალითად, გემის ჩაძირვის შედეგად სამაშველო ნავზე დანებებისთვის მზადმყოფი მეზღვაურების დახოცვა). პროპორციულობის წესი ყველა მეზრძოლზე და ომში მონაწილე ყველა მხარეზე ვრცელდება.

³¹ იხ. H. Sigdwick, *The Elements of Politics*, London: McMillan, 1908, გვ. 267.

განადგურებული კორპუსი ქალაქ ბოროდიანკაში (უკრაინა) 2022 წელს. უკრაინის წინააღმდეგ ომში რუსეთის ფედერაციამ პროპორციულობის მოთხოვნები სისტემატურად დაარღვია.

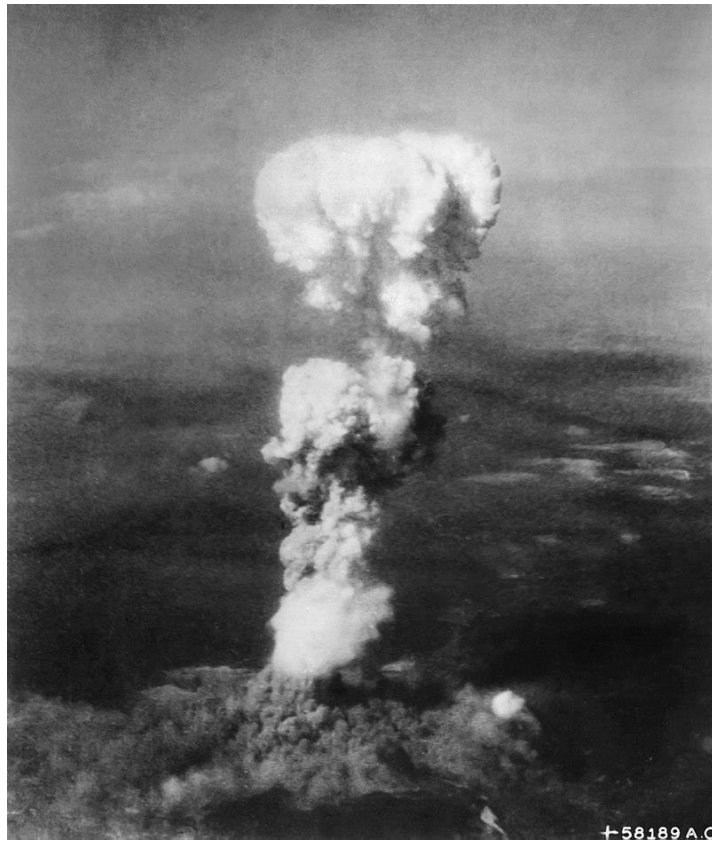
როგორც წესი, მიიჩნევა, რომ პროპორციულობა ომში სამართლიანი მიზეზის ქონისგან დამოუკიდებელია. მეორე მსოფლიო ომის დროს, 1945 წლის 13-დან 15 თებერვლის ჩათვლით, მოკავშირეებმა, კერძოდ, ბრიტანულმა და ამერიკულმა ავიაციამ დაბომბა გერმანული ქალაქი დრეზდენი. დაბომბვების შედეგად დაახლოებით 25 000-მდე ადამიანი დაიღუპა. ეს ნაბიჯი არაპროპორციული იყო მიუხედავად იმისა, რომ მოკავშირეები სამართლიან ბრძოლას აწარმოებდნენ.

მოკავშირეების მიერ დაბომბილი დრეზდენი

როგორც წესი, ლეგიტიმური სამხედრო სამიზნეების (და არა სამოქალაქო პირების) განადგურება პროპორციულობის კონტექსტში განიხილება. თუმცა, არსებობს პროპორციულობის განსხვავებული გაგებაც; კერძოდ, საომარი მოქმედება საკითხის მორალური გადაუდებლობის/აუცილებლობის პროპორციული უნდა იყოს. მაგალითად, გენოციდის შეჩერება (მორალურად) უფრო აუცილებელია, ვიდრე დემოკრატიის აღდგენის მიზნით ჰუმანიტარული ინტერვენციის განხორციელება. დასაშვები განადგურების ზღვარი სამართლიანი მეზობელი მხარისთვის დამოკიდებულია იმ უსამართლობის „ხარისხზე“, რომლის აღმოფხვრისკენაც ეს მხარე ისწრაფვის. თუმცა, უნდა გვახსოვდეს, რომ ეს პროპორციულობის ნორმატიულად შეზღუდული კალკულაციაა, რომელიც არ დაიყვანება ხარჯებისა და სარგებლის დათვლაზე. ტესონს შემდეგი მაგალითი მოჰყავს: 2011 წელს ლიბიელ რევოლუციონერებს შეეძლოთ, ეფიქრათ, რომ რევოლუციის დაწყება მუამარ გადაფის წინააღმდეგ გამართლებული იყო, მიუხედავად იმისა, რომ მოსალოდნელი ზარალი დიდი იქნებოდა. ეს იმიტომ, რომ მიზანი – გადაფის ტირანიის დასრულება – გაცილებით დიდი მნიშვნელობის იყო. აქვე ტესონი აღნიშნავს, რომ ომის სამართლიანობის

რწმენა თავსებადია მოლოდინთან, რომ ომის შემთხვევაში ადამიანური და ფინანსური დანახარჯები უფრო მეტი იქნება, ვიდრე უმოქმედობის შემთხვევაში.

მეორე მსოფლიო ომის დროს, 1945 წლის 9 აგვისტოს, აშშ-ს შეიარაღებულმა ძალებმა ჰიროშიმამი (იაპონია) ატომური ბომბი ჩამოაგდეს. აფეთქების შედეგად დაახლოებით 70 000-80 000 ადამიანი დაიღუპა, მათ შორის 20 000-მდე სამხედრო მოსამსახურე.

მონინალმდების ჯარისკაცთა მოკვლის უფლება. ტრადიციული შეხედულების თანახმად, რომელიც ომის სამართლითაა განმტკიცებული, კონფლიქტის ნებისმიერი მხარის ჯარისკაცებს მონინალმდების მოკვლის მორალური უფლება აქვთ. ამ შეხედულებას, ასევე, „**ჯარისკაცთა მორალურ თანასწორობას**“ უწოდებენ.³² ამ შეხედულებას უპირისპირდება ჯეფ მაკ-მეჰენი. მისი აზრით, მეზობელი მხარეები არ არიან მორალურად თანასწორები. სადამ ჰუსეინის ან მუამარ გადაფის მომხრეებს არ ჰქონდათ ბრძოლის მორალური უფლება, რადგან ისინი ტირანულ რეჟიმს უჭერდნენ მხარს. ჰუსეინის ან გადაფის მომხრე ჯარისკაცები ომის კანონებს რომც დამორჩილებოდნენ, მათ მიერ ჩადენილი მკვლევლობები მორალურად მაინც გაუმართლებელი იქნებოდა, რადგან ისინი სამართლიან ბრძოლას არ აწარმოებდნენ. ასე რომ, ომის დროს მორალურად გამართლებულად მხოლოდ სამართლიანი მეზობლის (მაგალითად, იმ ჯარისკაცის, ვინც ეროვნული თავდაცვისთვის იბრძვის) მიერ ჩადენილი მკვლევლობა შეიძლება ჩაითვალოს.

მაკ-მეჰენის არგუმენტებს ტრადიციონალისტები შემდეგნაირად პასუხობენ: საკმაოდ ხშირად რთული დასადგენია (განსაკუთრებით, უბრალო ჯარისკაცისთვის), თუ რომელი მხარე აწარმოებს სამართლიან ომს. ამ ვითარებას კიდევ უფრო ართულებს ის გარემოება, რომ არ არსებობს ნეიტრალური მხარე, რომელიც დაადგენდა, თუ რომელი

³² იხ. M. Walzer, *Just and Unjust Wars*, გვ. 34-37.

მხარეა სამართლიანი ამა თუ იმ ომის დროს. ამის გათვალისწინებით, უმჯობესია, „ფრჩხილებში ჩავსვათ“ სამართლიანი მიზეზის საკითხი და უზრუნველვყოთ, რომ დაპირისპირებული მხარეები მორალურად (ომის კანონების დაცვით) იბრძოდნენ. გარდა ამისა, თუკი უსამართლო მიზეზისთვის მეტძოლ ჯარისკაცებს მორალურ ან სამართლებრივ პასუხისმგებლობას დავაკისრებდით, მაშინ მათ არ ექნებოდათ იმის მოტივაცია, რომ ომის სამართალს დამორჩილებოდნენ. შესაბამისად, მათი მოქმედებები ომის დროს გაცილებით სასტიკი იქნებოდა. დაბოლოს, მორალური თანასწორობის დებულება სამართლიანი ომის თეორიის ცენტრალურ მომენტს არ წარმოადგენს. სამართლიანი ომის თეორეტიკოსების უმრავლესობა თანხმდება იმის შესახებ, რომ ომის დროს მორალურად გამართლებული მკვლევლობა თანხვედრაში უნდა იყოს როგორც ომის მიზეზთან (ომის მიზეზი სამართლიანი უნდა იყოს), ასევე, ომის სამართალთანაც (მკვლევლობა არ უნდა მოხდეს ომის სამართლის დარღვევით).³³

ასევე მნიშვნელოვანია საკითხი იმის შესახებ, თუ **რის საფუძველზეა** მორალურად გამართლებული პიროვნების მოკვლა ომის დროს. განვიხილოთ ეროვნული თავდაცვისას წარმოებული ომი. თუკი ვიტყვით, რომ აგრესორი დამნაშავეა და ამიტომ იმსახურებს სიკვდილს, ეს არ იქნება სწორი, რადგან მონინალმდეგის მეტძოლები არ არიან დამნაშავეები. ისინი თავიანთი ხელმძღვანელების ბრძანებებს ასრულებენ და შესაძლოა, ომის სამართალს სრულად იცავდნენ. ამის გათვალისწინებით შეიძლება ითქვას, რომ აგრესორი ექვემდებარება მოკვლას, რადგან ის საფრთხეს წარმოქმნის. ეს კრიტერიუმი უფრო დამაჯერებელია, თუმცა სირთულეებს მაინც წარმოშობს. განვიხილოთ ორი შემთხვევა: 1. დავუშვათ, რომ რომელიმე ქვეყნის ხელისუფლება მასობრივად ანადგურებს თავის მოქალაქეებს. გენოციდის აღმოსაფხვრელად მეზობელი ქვეყანა ამ ქვეყანაში ჰუმანიტარულ ინტერვენციას ახორციელებს. მაგრამ თუკი ომის დროს მკვლევლობის მორალური გამართლება იმაზეა დამოკიდებული, რომ მონინალმდეგე საფრთხეს ქმნის, მაშინ ეს გენოციდის განმახორციელებელ ხელისუფლებას თავდაცვითი ომის წარმოების უფლებას აძლევს (რადგან თავდამსხმელი ქვეყანა მისთვის საფრთხეს წარმოადგენს). ამას კი წინააღმდეგობასთან მივყავართ, რადგან გამოდის, რომ გენოციდის განმახორციელებელ ქვეყანას თავდაცვითი ომის წარმოების მორალური უფლება აქვს; 2. დავუშვათ, რომ ორი ქვეყანა ერთმანეთთან საბრძოლო მოქმედებებს აწარმოებს და ერთ-ერთი ქვეყნის მეცნიერი საბრძოლო იარაღების განვითარებაზე მუშაობს. რა თქმა უნდა, იგი დიდ საფრთხეს წარმოადგენს, თუმცა თანამედროვე ომის სამართლის თანახმად, ის განადგურებას არ უნდა დაექვემდებაროს.

საფრთხის კრიტერიუმში არსებული ამ ბუნდოვანების გამო ზოგიერთი ავტორი განსხვავებული კრიტერიუმის შემოტანას შეეცადა. ერთ-ერთი მათგანია „მორალური პასუხისმგებლობა ობიექტურად გაუმართლებელი საფრთხის შექმნის გამო“ (moral responsibility for objectively unjustified threat).³⁴ თუკი ამ კრიტერიუმს პირველ შემთხვევას მივუყენებთ, მაშინ ვნახავთ, რომ გენოციდის განმახორციელებელ ხელისუფლებას არ ექნება თავდაცვის მორალური უფლება, რადგან მის წინააღმდეგ ჩარევა განპირობებულია იმით, რომ ამ რეჟიმმა ობიექტურად გაუმართლებელი საფრთხე შეუქმნა თავის მოქალაქეებს. თუმცა, ტესონი არ განიხილავს აღნიშნული კრიტერიუმის მეორე მაგალითისთვის (მეცნიერის შემთხვევა) გამოყენების შესაძლებლობას.

³³ იხ. W. Kaufman, “Review of McMahan, *Killing in War*,” *Ethics* 120 (2010), 399-404.

³⁴ იხ. J. McMahan, *Killing in War*, Oxford: Oxford University Press, 2009, გვ. 208.

ორმაგი ზემოქმედების პრინციპი

ორმაგი ზემოქმედების პრინციპის (The Doctrine of Double Effect, DDE) თანახმად, ზოგჯერ დასაშვებია ზიანის გამოწვევა გვერდითი ეფექტის (ანუ ორმაგი ზემოქმედების) სახით იმისთვის, რათა კარგი შედეგი იქნეს მიღწეული. მიუხედავად ამისა, ითვლება, რომ დაუშვებელია ცნობიერად ამ ზიანის გამოწვევა, რათა ეს კარგი შედეგი იქნეს მიღწეული. ორმაგი ზემოქმედების პრინციპი ერთმანეთისგან განასხვავებს **წინასწარგანზრახულ მკვლელობას** (intended killings) და **უბრალოდ წინასწარგანჭვრეტილ მკვლელობას** (merely foreseen killings).³⁵ უდანაშაულო ადამიანების სამიზნეებად გამოცხადება მორალურად არასწორია. ეს აკრძალავს ემყარება ომის სამართლის ერთ-ერთ ცენტრალურ პრინციპს, რომლის თანახმადაც ის, ვინც არ იბრძვის, ხელშეუხებელია. მეთაური, რომელიც თავის სამიზნედ აქცევს უდანაშაულო მოქალაქეებს იმისთვის, რათა მოწინააღმდეგის დემორალიზება მოახდინოს, მკვლელობას სჩადის, რადგან მას მათი სიკვდილი **სურს**. მაგრამ ის მეთაური, რომელიც თავის დანაყოფს მოწინააღმდეგისკენ წარმართავს და ამ დროს უბრალოდ უშვებს, რომ სამოქალაქო პირები **შეიძლება** დაიღუპონ, განსხვავებულ მორალურ ნიადაგზე დგას. სამოქალაქო პირების სიკვდილი არ ემსახურება მის ამოცანას, გაანადგუროს მოწინააღმდეგე. იგი დაინდობდა მათ, თუკი ამის შესაძლებლობა ექნებოდა. ზოგიერთი ავტორის თანახმად, პირველ შემთხვევაში მეთაური სამოქალაქო პირებს იყენებს, როგორც საშუალებას, საკუთარი მიზნის მოსაღწევად (ხოცავს მათ და ამით მტრის დემორალიზებას ახდენს), ხოლო მეორე შემთხვევაში მეთაური მათ საშუალებად არ განიხილავს (მისი უმთავრესი ამოცანა მტრის განადგურებაა. სამოქალაქო პირების სიკვდილი მხოლოდ თანმხლები შესაძლებლობაა). ეს განსხვავება მკვლელობის უშუალო განზრახვასა და მკვლელობის ირიბ განზრახვას შორის არსებითია ორმაგი ზემოქმედების პრინციპისთვის და ის, შესაძლოა, იყოს პასუხი პირობითი პაციფიზმის არგუმენტზე ომის წინააღმდეგ (იხ. ზემოთ).

არსებობს ორმაგი ზემოქმედების პრინციპის განსხვავებული ფორმულირებები. ტესონი გვთავაზობს შემდეგ ფორმულირებას:

სამხედრო მოქმედება, რომელსაც თან სდევს სამოქალაქო პირთა სიკვდილი, მორალურად გამართლებულია მხოლოდ და მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი:

1. მებრძოლი მხარე იყენებს ბრძოლის დროს დასაშვებ საშუალებას, ანუ ის არ იყენებს აკრძალულ იარაღს. თუკი მეთაური აკრძალულ იარაღს იყენებს, მაშინ სამხედრო მოქმედება გაუმართლებელი იქნება იმ შემთხვევაშიც, თუკი იგი დანარჩენ პირობებს აკმაყოფილებს;
2. სამოქალაქო პირთა სიკვდილი მებრძოლი მხარის უშუალო განზრახვას არ წარმოადგენს;
3. მებრძოლ მხარეს აქვს სამართლიანი მიზეზი, კერძოდ, უსამართლო მტრის დამარცხება;
4. ომის წარმოება ფიზიკურად უწყობს ხელს ამ მიზნის მიღწევას (უსამართლო მტრის დამარცხებას);
5. ის ხარისხი, რომლითაც საბრძოლო მოქმედება ფიზიკურად უწყობს ხელს სამართლიანი მიზნის მიღწევას, საკმაოდ დიდია იმისთვის, რათა სამოქალაქო პირების თანმდევი სიკვდილის კომპენსირება მოახდინოს. ეს უკანასკნელი წესი

³⁵ იხ. J. Jr. Boyle, "Toward Understanding the Principle of Double Effect," in: P. A. Woodward (ed.), *The Doctrine of Double Effect: Philosophers Debate a Controversial Moral Principle*, Notre Dame, IN: Notre Dame University Press, 2001.

ანესებს მოთხოვნას, რომ ზიანი და სარგებელი ემპირიულად, ანუ ფაქტობრივად იქნეს შეფასებული.

მესამე დებულებაში არსებული სამართლიანი მიზეზი **საკმაოდ** დამაჯერებელი და ძლიერი უნდა იყოს, რათა თანმდევი მსხვერპლის კომპენსირება მოახდინოს. ამ პირობის თანახმად, არსებობს მორალური აუცილებლობის განსხვავებული ხარისხები, რაც იმას ნიშნავს, რომ ყველა სახის სამართლიანი მიზეზი ვერ გაამართლებს თანმდევ მსხვერპლს. თუმცა, რაც უფრო ძლიერი და მასშტაბურია მიზეზი, მით უფრო დაბალია ზღვარი თანმდევი მსხვერპლისთვის (მაგალითად, ეროვნული თავდაცვის შემთხვევაში ასეთი ზღვარი უფრო დაბალი იქნება, ვიდრე უბრალო რეგიონალური სამხედრო კონფლიქტის შემთხვევაში).

უკრაინის ქალაქ ბუჩაში რუსეთის ფედერაციის შეიარაღებული ძალების მიერ დაზოცილი სამოქალაქო პირები: განზრახული მკვლელობის მსხვერპლნი

ფაშისტები კლავენ ქალებს და ბავშვებს ივანგოროდის (უკრაინა) ახლოს, 1942 წ.

დამატებით სირთულეს წარმოადგენს ის გარემოება, თუ როგორ უნდა „გაზომოს“ სამართლიანმა მეტროლომა ზიანის განაწილება ყველა მხარეს შორის (საკუთარი და მონინაალმდეგის ჯარისკაცები, საკუთარი და მტრის სამოქალაქო მოსახლეობა). ტრადიციული შეხედულების თანახმად, მეთაურები, პირველ რიგში, საკუთარი ჯარისკაცების მიმართ არიან ვალდებულნი. უდანაშაულო მოქალაქეების მიმართ მათი ვალდებულება შედარებით მეორხარისხოვანია. თუმცა, ზოგიერთი ავტორის აზრით, მეთაურები მორალურად ვალდებულნი არიან, გარკვეული რისკები საკუთარ თავზე აიღონ იმისთვის, რათა სამოქალაქო პირები (მონინაალმდეგის მოქალაქეთა ჩათვლით) დაიცვან.³⁶ ტესონი მიიჩნევს, რომ ეს საკითხი კიდევ უფრო რთულდება შემდეგი გარემოებების გამო: 1. ყველა მოქალაქე არ არის უდანაშაულო (ზოგიერთი მათგანი შესაძლოა, მონინაალმდეგეს უწყობდეს ხელს); 2. ერთმანეთისგან უნდა განვასხვაოთ ის მოქალაქეები, რომლებიც უბრალოდ არ ერევიან კონფლიქტში და ისინი, რომლებიც სამხედრო მოქმედებების შედეგად გარკვეულ სარგებლის მიღებას ელიან;³⁷ 3. სამოქალაქო პირთა სიკვდილის მიზეზი ხშირად არის უსამართლო მონინაალმდეგე, რომელიც სამართლიანი მტრის წინააღმდეგ მოქმედებს. ტესონს მაგალითად მოჰყავს სამოქალაქო მსხვერპლი ავღანეთში, რომლის მთავარ მიზეზად იგი თალიბანს ასახელებს.³⁸ თუმცა, მისი აზრით, ეს მსხვერპლი არ იქნებოდა იმ შემთხვევაში, ნატო-ს ავღანეთში სამხედრო მოქმედებები რომ არ დაენყო. შესაბამისად, მისი აზრით, ბუნდოვანია, თუ როგორია სამართლიანი მეტროლოლის პასუხისმგებლობა ასეთი სახის მსხვერპლის შემთხვევაში.

ამრიგად, ტესონის აზრით, თვით საუკეთესო მოტივაციების მქონე ხელისუფლებებსაც კი საკმაოდ გაუჭირდებათ იმ პირობების სათანადო გააზრება,

³⁶ იხ. M. Walzer, *Just and Unjust Wars*, გვ. 155.

³⁷ იხ. J. McMahan, “The Just Distribution of Harms between Combatants and Noncombatants,” *Philosophy and Public Affairs*, 38 (2010), გვ. 363.

³⁸ ტესონის აღნიშნული სტატია გამოქვეყნდა 2013 წელს, როდესაც აშშ ავღანეთში თალიბანის წინააღმდეგ სამხედრო მოქმედებებს აწარმოებდა.

რომლებიც ომს მორალურად ნებადართულს ხდის. არ არის ადვილი პასუხის გაცემა იმ შეკითხვებზე, რომლებიც მორალური მეტრიკის წინაშე დგას. ასეთი შეკითხვებია: არის თუ არა სამართლიანი მიზეზი საკმაოდ დამაჯერებელი იმისთვის, რათა გაამართლოს ომით გამოწვეული განადგურება? რამდენად შეუწყობს ხელს ომი დადებითი შედეგის მიღწევას? ის გარემოება, რომ ომის შესახებ ხელისუფლების მიერ მიღებული გადაწყვეტილებები თანამდროვე დემოკრატიებშიც საიდუმლოებითაა მოცული, ზრდის საზოგადოების ეჭვებს და შფოთვისას. სამწუხაროდ, როგორც წესი, წარმატებული ომები ხელს უწყობს იმ პოლიტიკოსების კარიერულ წინსვლას, რომლებიც ამ ომებს მხარს უჭერდნენ. ამიტომაც, ტესონის აზრით, დემოკრატიული ქვეყნის მოქალაქეები მზად უნდა იყვნენ, რომ ეჭვი შეიტანონ თავიანთი ხელისუფლებების იმ გადაწყვეტილებებში, რომლებსაც შედეგად საომარი მოქმედებების დაწყება მოჰყვება. თუმცა, იგი, ასევე, აღნიშნავს, რომ ზოგჯერ ომის წარმოება საჭიროა. ადამიანური მოქმედების ბევრი სფეროს მსგავსად, არ არსებობს მექანიკური პროცედურა, რომელიც გვეტყოდა, თუ როდისაა ომის მხარდაჭერა სწორი. თუმცა, ტესონის თანახმად, ჩვენ, სულ მცირე, შეგვიძლია, ვცადოთ იმ ფაქტორების დადგენა, რომლებიც პასუხისმგებლობის გრძნობის მქონე პოლიტიკურმა ლიდერებმა და სამხედრო მეთაურებმა უნდა გაითვალისწინონ, როდესაც ომის შესახებ გადაწყვეტილებებს მიიღებენ.

საკვანძო ცნებები და პიროვნებები

ომი როგორც დაპირისპირებულ საწყისთა ბრძოლა

ბუნებრივი მდგომარეობა

მარადიული მშვიდობა

ბუნებრივი მდგომარეობის გადალახვა

პროგრამა მინიმუმი: ხალხთა კავშირი

პროგრამა მაქსიმუმი: ხალხთა სახელმწიფო/მსოფლიო რესპუბლიკა

კოსმოპოლიტიური სამართალი

სტუმრობის უფლება

დედამინის ზედპირის საერთო მფლობელობის უფლება

Jus ad bellum (ომის უფლება)

Jus in bello (ომის სამართალი)

რეალიზმი

პაციფიზმი

აბსოლუტური პაციფიზმი

პირობითი პაციფიზმი

სამართლიანი ომის თეორია (just war theory)

სამართლიანი მიზეზი (just cause)

ეროვნული თავდაცვა (national self-defense)

შიდა ანალოგია (domestic analogy)

სახელმწიფო როგორც ეროვნული თავდაცვის ინსტრუმენტი

პატიოსანი/კეთილსინდისიერი განდგომილი (honest holdout)

მკაცრი თავდაცვა (strict self-defense)

განვრცობილი თავდაცვა (extended self-defense)

ჰუმანიტარული ინტერვენცია (humanitarian intervention)

სწორი განზრახვა (right intention)

ჟენევის კონვენციები

თანმდევი/არაპირდაპირი მკვლელობა (collateral killing)

პროპორციულობის მოთხოვნა

მონინალმდევის ჯარისკაცთა მოკვლის უფლება

ორმაგი ზემოქმედების პრინციპი (The Doctrine of Double Effect, DDE)

მკვლელობის უშუალო განზრახვა / პირდაპირი მკვლელობა (direct intention / intended killing)

მკვლელობის ირიბი განზრახვა / მხოლოდ შესაძლებლობის სახით არსებული მკვლელობა (oblique intention / merely foreseen killing)

ჰერაკლიტე

პლატონი

არისტოტელე

მარკუს ტულიუს ციცირონი

თომას ჰობსი

იმანუელ კანტი

ფრანცისკო დე ვიტორია

დევიდ როდინი

ჰენრი სიჯვიკი

მაიქლ უოლცერი

შეკითხვები და დავალებები

როგორ გესმით ჰერაკლიტეს დებულება, რომ ომი ყველაფერის მამა და მმართველია? როგორ ფიქრობთ, ჰერაკლიტეს ფრაგმენტები ომის შესახებ უფრო პოლიტიკურ ფილოსოფიას მიეკუთვნება თუ მეტაფიზიკას? რატომ?

რა შეხედულებები ჰქონდა ომთან დაკავშირებით პლატონს? არისტოტელეს?

დაპირისპირების რა სახეებს გამოყოფდა ციცერონი?

რას ნიშნავს ბუნებრივი მდგომარეობა ჰობსთან? როგორ გესმით დებულება, რომლის თანახმად სახელმწიფოები ერთმანეთთან ბუნებრივ მდგომარეობაში იმყოფებიან?

რას გულისხმობს კანტი „მარადიულ მშვიდობაში“? რას ისახავს მიზნად მისი პროექტი?

რა მოთხოვნებია მოცემული შესავალ დებულებებში?

გადმოეცით განმსაზღვრელი დებულებების შინაარსი. რატომ უნებურად ხელს რესპუბლიკური წყობა მშვიდობას? რა განსხვავებაა ე.წ. „პროგრამა მინიმუმსა“ და „პროგრამა მაქსიმუმს“ შორის? რას გულისხმობს კოსმოპოლიტური სამართლის ცნება?

რა განსხვავებაა ius ad bellum-სა (ომის უფლება) და ius in bello-ს (ომის სამართალი) შორის?

რა წარმოადგენს გაერო-ს სისუსტეს, ფ. ტესონის აზრით?

როგორ გესმით ტესონის განცხადება, რომლის თანახმად „სახელმწიფოებს არა აქვთ ვალდებულება, დაიცვან სხვა სახელმწიფოები აგრესორებისგან და გაერო-ს უშიშროების საბჭო მათ ამის გაკეთებას ვერ აიძულებს“?

რაში გამოიხატება რეალიზმის პოზიცია? რაზე მიუთითებენ რეალიზმის კრიტიკოსები?

რა სახის პაციფიზმებს გამოყოფს ტესონი? როგორია ამ მიდგომების არგუმენტები?

რას ეწოდება სამართლიანი ომის თეორია? ვის ეკუთვნის მისი კლასიკური ფორმულირება? რა შეხედულებაა გავრცელებული დღესდღეობით სამართლიანი ომის შესახებ?

სამართლიანი ომის რა მიზეზებს გამოყოფენ დღეს?

რას ნიშნავს ეროვნული თავდაცვა?

რას გულისხმობს შიდა ანალოგიის იდეა?

რა არგუმენტებით უპირისპირდება ტესონი შიდა ანალოგიის იდეას?

რა განსხვავებაა სავალდებულო და ნებაყოფლობით თავდაცვას შორის? მკაცრ თავდაცვასა და განვრცობილ თავდაცვას შორის?

რის გამო აკრიტიკებს დევიდ როდინი ეროვნული თავდაცვის იდეას? რომელ პოზიციას უახლოვდება როდინის არგუმენტები? რატომ? რა არგუმენტები მოჰყავს ტესონს როდინის საპირისპიროდ?

რას ეწოდება ჰუმანიტარული ინტერვენცია? როგორია ტესონის შეხედულება ჰუმანიტარული ინტერვენციის შესახებ?

რა პირობებზე საუბრობენ ჰუმანიტარული ინტერვენციის მომხრეები?

რას ეწოდება სწორი განზრახვა?

როდის იქნა ჟენევის კონვენციები მიღებული? რას ეხებოდა ისინი?

რას გულისხმობს პროპორციულობის მოთხოვნა? როგორ აყალიბებს ტესონი სიჯვიკის დებულებას სამართლიან მებრძოლთან მიმართებით?

რა მიმართებაშია პროპორციულობა ომში სამართლიანი მიზეზის ქონასთან?

რას გულისხმობს პროპორციულობის განსხვავებული გაგება?

განმარტეთ ჯარისკაცთა მორალური თანასწორობის იდეა. რა სახის კონტრ-არგუმენტები არსებობს ამ იდეის წინააღმდეგ?

როგორია ტრადიციონალისტების პასუხები მაკ-მეჰენის არგუმენტებზე?

რა სახის კრიტერიუმებს განიხილავს ტესონი, როდესაც მსჯელობს იმის შესახებ, თუ როდისაა მოწინააღმდეგის მკვლელობა მორალურად გამართლებული?

რას ეწოდება ორმაგი ზემოქმედების პრინციპი? რას განასხვავებს ის ერთმანეთისგან?

როგორ უკავშირებს ტესონი ორმაგი ზემოქმედების პრინციპს პირობითი პაციფიზმის არგუმენტებს? ეთანხმებით თუ არა მის მსჯელობას? რატომ?

როგორია ტესონის მიერ ფორმულირებული ორმაგი ზემოქმედების პრინციპი?

როგორ გესმით დებულება, რომლის თანახმად, „რაც უფრო ძლიერი და მასშტაბურია მიზეზი, მით უფრო დაბალია ზღვარი თანმდევი მსხვერპლისთვის“? ეთანხმებით თუ არა მას? რატომ?

რა წარმოქმნის დამატებით სირთულეებს ორმაგი ზემოქმედების პრინციპში, ტესონის აზრით? როგორია მისი დასკვნა?

დავალბა 1: შექმენით ჯგუფები და მოაწყვეთ დისკუსია რეალისტებს, პაციფისტებს და სამართლიანი ომის თეორიის მომხრეებს შორის.

დავალბა 2: ნაიკითხეთ კურსის ხელმძღვანელის მიერ მითითებული ნაწყვეტები კანტის ნაშრომიდან „მარადიული მშვიდობისკენ“. მოაწყვეთ დისკუსია მათ შესახებ.

საორიენტაციო შეკითხვები:

- რამდენად შეიძლება თანამედროვე გაერო კანტის იდეების ერთგვარ განხორციელებად განვიხილოთ?
- რამდენად რეალისტურად მიგაჩნიათ მოთხოვნა, რომ სახელმწიფოებმა უარი უნდა თქვან ომის უფლებაზე? თქვენი ხედვით, როგორაა შესაძლებელი ამის განხორციელება?
- გაამახვილეთ ყურადღება პირველ განმსაზღვრელ დებულებაზე. როგორ ფიქრობთ, რატომაა ის საფუძველმდებარე მარადიული მშვიდობის კანტისეული პროექტისთვის? შეეცადეთ, დააკავშიროთ თქვენი მსჯელობა დემოკრატიის თემასთან (მაგალითად, რამდენად უწყობს ხელს ძლიერი დემოკრატია ომის თავიდან არიდებას?)

დავალება 3: შექმენით ჯგუფები და მოაწყვეთ დისკუსია ერთ-ერთ შეკითხვაზე:

- როდისაა ჰუმანიტარული ინტერვენცია გამართლებული?
- არის თუ არა აგრესიისადმი წინააღმდეგობის განევა სავალდებულო?
- სად გადის ზღვარი მკაცრ თავდაცვასა და განვრცობილ თავდაცვას შორის?
- როდისაა მორალურად გამართლებული მონააღმდეგის ჯარისკაცების მოკვლა? სამოქალაქო პირთა მოკვლა?

დისკუსიისას გამოიყენეთ კონკრეტული მაგალითები სამხედრო მოქმედებების ისტორიიდან და გაამყარეთ ისინი თქვენი არგუმენტებით.

დავალება 4: ელექტრონულ სამეცნიერო ბაზებში მოიძიეთ სტატია ერთ-ერთ სადისკუსიო თემასთან დაკავშირებით. ეთანხმებით თუ არა ავტორის პოზიციას? რატომ?

დავალება 5: განიხილეთ საქართველოს (ან რომელიმე სხვა ქვეყნის) უახლოეს ისტორიაში მომხდარი ესა თუ ის ომი პოლიტიკური ფილოსოფიის ქრილში და მოაწყვეთ დისკუსია.

რეკომენდებული ტექსტები

იმანუელ კანტი, „მარადიული მშვიდობისკენ: ფილოსოფიური მონახაზი“, თარგმნა გ. თავაძემ. თბილისი: გამომცემლობა „აქტი“, 2020 წ. – აღნიშნულ ნაშრომში კანტი არა მხოლოდ აყალიბებს საერთაშორისო პოლიტიკური წესრიგის ახალ მოდელს, არამედ მნიშვნელოვან განაზრებებს გვთავაზობს პოლიტიკისა და მორალის ურთიერთმიმართების შესახებ.

Hugo Grotius, *The Rights of War and Peace*, edited and with an introduction by Richard Tuck, Indianapolis, IN: Liberty Fund, 2005. – ჰოლანდიელი ჰუგო გროციუსი (1583-1645 წწ.) იყო ცნობილი იურისტი, ფილოსოფოსი, პოლიტიკისა და სამართლის თეორეტიკოსი, რომელმაც მნიშვნელოვანი ნაშრომები დაწერა საერთაშორისო ურთიერთობების თეორიაში. „ომისა და მშვიდობის უფლების შესახებ“ (1625 წ.) მისი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ნაშრომია. აღნიშნული ნაშრომი სამი წიგნისგან შედგება. პირველ წიგნში გროციუსი განსაზღვრავს ომის ცნებას, საუბრობს ომის ლეგიტიმურობის შესახებ და მსჯელობს იმის შესახებ, თუ ვის აქვს ომის კანონიერად წარმოების უფლება. მეორე წიგნი ომის მიზეზებს, საკუთრების წარმოშობას, უფლებების გადაცემასა და სხვა საკითხებს ეხება, ხოლო მესამე წიგნში ძირითადად ომის სამართალია განხილული.

Robert L. Holmes, *On War and Morality*, Princeton: Princeton University Press, 1989. – ამერიკელი პოლიტიკური ფილოსოფოსი რობერტ ჰოლმსი (დაიბ. 1935 წ.) თავის ნაშრომში „ომისა და მორალის შესახებ“ განიხილავს სამართლიანი ომის თეორიას, მორალისა და ძალადობის ურთიერთმიმართების, ომის დროს უდანაშაულო ადამიანთა მკვლელობის, ბირთვული შეკავებისა და სხვ. საკითხებს. აღსანიშნავია, ასევე, რომ 2017 წელს ჰოლმსმა გამოაქვეყნა ნაშრომი პაციფიზმის შესახებ. იხ. **Robert L. Holmes, *Pacifism: A Philosophy of Nonviolence***, London / New York: Bloomsbury, 2017.

Michael Walzer, *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*, 5th edition, New York: Basic Books, 2015. – ცნობილი პოლიტიკური ფილოსოფოსის მაიკლ უოლცერის (დაიბ. 1935 წ.) ნაშრომი „სამართლიანი და უსამართლო ომები: მორალური

არგუმენტი ისტორიული მაგალითებით“ კლასიკურ შრომადაა მიჩნეული. 2015 წელს აღნიშნული ნაშრომის მეხუთე გამოცემა განხორციელდა. ეს არის აუცილებლად წასაკითხი ნიგნი მათთვის, ვისაც აღნიშნული საკითხის შესახებ თანამედროვე პერსპექტივა აინტერესებს (თავად უოლცერის შესახებ იხ. თემა 9).

Cécile Fabre and Seth Lazar (eds.), *The Morality of Defensive War*, Oxford: Oxford University Press, 2014. – სამეცნიერო კრებული თავდაცვითი ომის მორალურობის შესახებ.

Larry May (ed.), *War: Essays in Political Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008. – აღნიშნულ კრებულში შესული სტატიები განიხილავენ ომის ფენომენს მისი დაწყებიდან დასრულებამდე (ომის დაწყება, ომის წარმოება, იმის დასრულება, ომი ისტორიულ ქრილში).

C. A. J. Coady, Ned Dobos, Sagar Sanyal (eds.), *Challenges for Humanitarian Intervention: Ethical Demand and Political Reality*, Oxford: Oxford University Press, 2018. – კრებულში ფილოსოფიურ ქრილშია განხილული ჰუმანიტარული ინტერვენციის საკითხები. ზოგიერთ სტატიაში ჩვენი ქვეყანაცაა ნახსენები.

Samantha Besson and John Tasioulas (eds.), *The Philosophy of International Law*, Oxford: Oxford University Press, 2010. – საკმაოდ საინტერესო და ვრცელი კრებული საერთაშორისო სამართლის ფილოსოფიის შესახებ. მასში შესულია სტატიები კანტის, ადამიანის უფლებების, გლობალური სამართლიანობის, ომის, ჰუმანიტარული ინტერვენციის და სხვა მნიშვნელოვანი საკითხების შესახებ.

ინტერნეტ-რესურსები

გაერო-ს ქარტია (ინგლისურ ენაზე) – <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>

საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის პლატფორმა – <https://shsplatforma.com/> – ქართულენოვანი ბლოგი, რომელიც საერთაშორისო სამართლის წყაროებს და სხვა მასალებს შეიცავს.

„მოქმედ ჯარში დაჭრილთა და ავადმყოფთა მდგომარეობის გაუმჯობესების შესახებ“ უენევის პირველი კონვენცია – <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1219193?publication=0> – უენევის პირველი კონვენცია საქართველოს „საკანონმდებლო მაცნის“ ვებ-გვერდზე.

დიმიტრი უზნაძე, „ომის ფილოსოფია“, <https://library.iliauni.edu.ge/wp-content/uploads/2017/03/dimitri-uznadze-omi.pdf> – ცნობილი ქართველი ფსიქოლოგის

დიმიტრი უზნაძის (1886-1950 წწ.) პირველი სპეციალობა ფილოსოფია გახლდათ 😊 უზნაძის აღნიშნული ნაშრომი პირველად გამოქვეყნდა გაზეთ „სახალხო ფურცელში“ 1914 წელს. მართალია, უზნაძის განაზრებები ომის შესახებ განსხვავდება ამ თემაზე თანამედროვე პოლიტიკური ფილოსოფიის დისკურსისგან, თუმცა, როგორც ისტორიული დოკუმენტი, ის საკმაოდ საინტერესოა.

Jon Miller, "Hugo Grotius", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* – <https://plato.stanford.edu/entries/grotius/> – სტატია ჰუგო გროციუსის შესახებ სტენფორდის ფილოსოფიურ ენციკლოპედიაში.

Alexander Moseley, "The Philosophy of War", <https://iep.utm.edu/war/> – სტატია ომის ფილოსოფიის შესახებ ფილოსოფიის ინტერნეტ-ენციკლოპედიაში. იხ., ასევე, ამავე ავტორის სტატია სამართლიანი ომის თეორიის შესახებ: <https://iep.utm.edu/justwar/>

James Page, "Philosophy of Peace", <https://iep.utm.edu/peace/> – სტატია მშვიდობის ფილოსოფიის შესახებ ფილოსოფიის ინტერნეტ-ენციკლოპედიაში.

Seth Lazar, "War", <https://plato.stanford.edu/entries/war/> – სტატია ომის შესახებ სტენფორდის ფილოსოფიურ ენციკლოპედიაში.

Andrew Fiala, "Pacifism", <https://plato.stanford.edu/entries/pacifism/> – სტატია პაციფიზმის შესახებ სტენფორდის ფილოსოფიურ ენციკლოპედიაში.

Alison McIntyre, "Doctrine of Double Effect", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* <https://plato.stanford.edu/entries/double-effect/> – სტატია ორმაგი ზემოქმედების პრინციპის შესახებ სტენფორდის ფილოსოფიურ ენციკლოპედიაში.